

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут денної освіти
Форма навчання денна
(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

_____ Г. П. Склад
(підпис, ініціали та прізвище)

«_____» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Перспективи післявоєнного розвитку дитячо-юнацького туризму у Волинській області»

*зі спеціальності 242 Туризм
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра*

Виконавець роботи Кувеньов Денис Юрійович
(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доц. Карпенко Юрій Вікторович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2024

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИМ ТУРИЗМОМ.....	5
1.1 Поняття та сутність дитячо-юнацького туризму	5
1.2 Дитячо-юнацький туризм як засіб виховання особистості	14
1.3 Організація безпеки дитячо-юнацьких туристичних подорожей і походів	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОГО ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ.....	36
2.1 Природно-рекреаційні та історико-культурні туристичні ресурси Волинської області.....	36
2.2 Аналіз стану та перспектив розвитку дитячо-юнацького туризму у Волинській області	45
2.3 Розробка екскурсійного культурно-пізнавального туру для школярів по Волинській області	56
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ВСТУП

Соціально-економічні перетворення в українському суспільстві відчутно вплинули на систему освіти, загостривши низку проблем у сфері виховання учнівської молоді. У той же час демократичні перетворення у суспільному житті розкривають перед системою освіти широкі можливості у вихованні людини, здатної самостійно розпоряджатися своїм життям. Провідну роль у виконанні цієї стратегічної задачі повинна виконувати позакласна і позашкільна діяльність учнів. Деякі традиційні у минулому засоби виховання використовуються не у повній мірі, тому що потребують значних матеріальних інвестицій з державного бюджету. На цьому фоні проявляються переваги дитячо-юнацького туризму та краєзнавства, туристсько-краєзнавчої діяльності дітей і молоді [90]. Це обумовило актуальність обраної теми кваліфікаційної роботи.

Питання управління розвитком дитячо-юнацького туризму висвітлювали у своїх працях такі науковці, як: Базилевич Н. О., Герман І. В., Івченко Л. О., Колотуха О. В., Кондрацька Л. П., Плешивцова М. В., Свірідова Н. Д., Скрипченко І. Т., Троценко В. В., Троценко Т. Ю., Чернявський М. В., Чорна Л. В., Шипко А. Л. та інші. Однак багато питань залишаються відкритими, дискусійними та потребують дослідження, зокрема аспекти управління розвитком дитячо-юнацького туризму в умовах повоєнного відновлення економіки України.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні заходів, щодо управління розвитком дитячо-юнацького туризму в Україні.

Досягнення та реалізація поставленої у роботі мети потребує вирішення таких завдань:

- дослідити поняття та сутність дитячо-юнацького туризму;
- охарактеризувати дитячо-юнацький туризм як засіб виховання

особистості;

- з'ясувати особливості організації безпеки дитячо-юнацького туристичних подорожей і походів;
- дослідити природно-рекреаційні та історико-культурні туристичні ресурси Волинської області;
- здійснити аналіз стану та перспектив розвитку дитячо-юнацького туризму у Волинській області;
- розробити екскурсійний культурно-пізнавальний тур по Волинській області.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процеси управління розвитком дитячо-юнацького туризму в регіонах України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти дослідження управління розвитком дитячо-юнацького туризму.

У роботі використано такі наукові методи дослідження: морфологічного аналізу, системного аналізу, критичного аналізу, табличний, порівняння та узагальнення.

Інформаційну базу кваліфікаційної роботи склали нормативно-законодавчі акти України, інформація Державного комітету статистики України, ЮНВТО, наукові статті, монографії, матеріали мережі Інтернет.

Результати дослідження доповідались на кафедральному круглому столі студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2024» (м. Полтава, 15 січня 2024 р.), який проводився у Полтавському університеті економіки і торгівлі.

Галуззю застосування результатів дослідження є діяльність окремих суб'єктів туристичного бізнесу України, які займаються організацією дитячо-юнацького та молодіжного туризму.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИМ ТУРИЗМОМ

1.1 Поняття та сутність дитячо-юнацького туризму

Дитячо-юнацький туризм є важливою складовою загальнодержавної системи фізичної культури і спорту. Дитячо-юнацький туризм – це вид туристичної діяльності, спрямований на задоволення оздоровчих, спортивних та пізнавальних потреб дітей і молоді поза місцем їх постійного проживання та навчання [20]. Він покликаний виховувати молоде покоління засобами туристичної краєзнавчої діяльності, формувати всебічно розвинену особистість. Основними видами дитячого та молодіжного туризму є екскурсія, спортивний туризм, оздоровлення та відпочинок у таборах санаторно-курортних закладах, освітні, ділові та заохочувальні тури для талановитих підлітків, переможців творчих конкурсів, олімпіад.

Виступаючи складовою туристської галузі країни, дитячо-юнацький туризм в Україні насамперед покликаний вирішувати важливі соціальні завдання, пов'язані з вихованням, оздоровленням та освітою нового покоління засобами туристсько-краєзнавчої діяльності, а саме:

- отримання нових знань;
- фізичне оздоровлення та профілактика захворювань;
- орієнтація молодого покоління на здоровий спосіб життя, формування активної життєвої позиції;
- розвиток кращих моральних людських якостей та відносин;
- підготовка підлітків до служби у лавах армії, до навчання у вищих навчальних закладах військового типу;
- екологічне виховання, виховання свідомого ставлення до природи нашої країни [23].

Як відзначає Зубалій М. Д. [13], поняття дитячо-юнацького туризму почали застосовувати лише на початку ХХІ століття у туристсько-краєзнавчій роботі, що було пов'язано з початком підготовки спеціалістів з туристської та краєзнавчої роботи у педагогічних інститутах та університетах України.

Подальшого розвитку отримала туристська термінологія в «Правилах проведення туристських походів, експедицій та екскурсій з учнівською та студентською молоддю України», затверджених наказами Міністерства освіти України № 52 від 3 березня 1993 року та № 96 від 6 квітня 1999 р. В текстах даного документу вживаються терміни «туристська група», «туристський похід», «види туризму», «група туристів», «туристська подорож», «туристсько-екскурсійний заклад», «туристсько-краєзнавчий гурток», «туристсько-спортивна подорож», «туристсько-екскурсійна поїздка», «спортивні туристські походи», «туристсько-спортивна експедиція» та інше. Продовжено розвиток туристської термінології в останніх «Правилах проведення туристських походів, експедицій та екскурсій з учнівською та студентською молоддю України», затверджених наказом Міністерства освіти України № 237 від 24 березня 2006 р. [45]. В них вживаються такі терміни, як «техніка туризму», «туристський спортивний маршрут», «туристська подорож», «туристське багатоборство», «спортивний туристський похід», «спортивний туризм», «класифікація туристських спортивних маршрутів» та інше.

З розвитком в Україні центрів туризму і краєзнавства та станцій юних туристів у 1998-2006 рр. у системі позашкільної освіти стали популярними терміни «дитячо-юнацький туризм», «станція юних туристів», «туристсько-краєзнавча експедиція», «туристсько-краєзнавчий профіль» тощо.

В сучасному законі України «Про туризм», взагалі майже немає визначень, пов'язаних з дитячо-юнацьким туризмом. Так, у Законі України «Про туризм» у ст. 1 визначено, що «туризм – тимчасовий виїзд людини з

місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без зайняття оплачуваною діяльністю; турист (мандрівник) – особа, яка здійснює подорож по Україні або в іншу країну з різною, не забороненою законом країни перебування, метою на термін від 24 годин до шести місяців, без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності...». Законом визначено внутрішній і міжнародний туризм, а також види туризму: дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, для інвалідів, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний, підводний, гірський, пригодницький, мисливський, автомобільний, самодіяльний тощо [61].

Мальцева Л. В. [33] визначає дитячий туризм як туристичну діяльність школярів, що виходить за рамки навчальних програм та яка організовується школою або позашкільними туристичними установами з метою забезпечення доцільного використання їх позаурочного часу.

Свірідова Н. Д., Чертовська Д. В. [67] вважають, що дитячий туризм – активний вид відпочинку, призначений для дітей, з метою розширення світогляду і збагачення духовного життя підлітків. Автори відзначають, що під дитячим туризмом розуміють теорію і практику різного роду походів, сходження на гори і подорожі з метою спортивного суперництва, активного відпочинку, освіти і виховання.

Колеснік О. О. [22] визначила, що згідно з класифікаційними ознаками дитячо-юнацький туризм може бути за напрямком – внутрішнім та міжнародним; за метою діяльності – комерційним і некомерційним; за джерелами фінансування – за кошти туристів та за рахунок соціальних фондів; за способом організації – організований та неорганізований; за віком – дитячий та молодіжний; за метою відпочинку – спортивний, пізнавальний, екскурсійний; за кількістю учасників подорожі – груповий; за способом пересування – пішохідний, гірський, автобусний, залізничний, велотуризм.

У дитячо-юнацькому туризмі школярі можуть подорожувати по-різному, використовуючи:

- екскурсії по цікавих місцях свого краю та в інші міста;
- нескладні одно- і дводенні походи (пізнавальні, навчальні, тренувальні);
- багатоденні походи та експедиції (спортивні, наукові, спелеологічні, археологічні) [39].

Головною формою дитячо-юнацького туризму є мандрівка або похід. Історично склалося, що туристські мандрівки для виконання розрядів з видів туризму називалися походом. Тому в практиці і теорії дитячо-юнацького туризму використовують визначення спортивної мандрівки саме як походу. Без походу взагалі неможливо вести розмову про дитячо-юнацький туризм. У цьому випадку це лише окремі форми туристсько-спортивної і туристсько-краєзнавчої діяльності, такі, наприклад, як змагання з окремих видів техніки туризму або екскурсії.

Так, у «Правилах проведення туристських походів, експедицій та екскурсій з учнівською та студентською молоддю України» [45] поняття «походи» визначається як «подорож організованої групи учнівської та студентської молоді з використанням активних форм пересування за визначеним маршрутом, під час проходження якого можливе подолання природних перешкод: перевалів, порогів, печер тощо різних категорій та ступенів складності.

На думку Скрипченко І. Т. [72], термін «туристський похід» визначається як коротка за тривалістю подорож (у більшості випадків від 2-х до 30-ти днів) з активними способами пересування (пішки, на лижах, на велосипеді, на гребних судах) по всьому маршруту з рекреаційними і спортивними цілями. Таким чином, похід – це всього лише окремий різновид туристських подорожей.

Для визначення головних та допоміжних форм дитячо-юнацького туризму необхідно вибрати критерії цих форм. У спортивному дитячо-юнацькому туризмі за визначенням мети її діяльності головним є досягнення

туристами високих спортивних результатів та виконання спортивних розрядів. За цими критеріями головними формами є спортивні туристські походи і змагання з техніки спортивного туризму.

Спортивний похід – це подорож з використанням активних способів пересування туристів, з подоланням природних перешкод, за визначеним маршрутом, у визначений термін, на технічних засобах чи без них; зі спортивною або інтегрованою метою, які проводяться силами і засобами самих учасників або спеціалізованими організаціями з видів туризму, що входять у Перелік класифікованих спортивних маршрутів України.

Підсумком спортивного походу є отримання учасниками розряду з видів спортивного туризму. Так, Постановою виконкому Федерації спортивного туризму України від 25.03.2012 р. було затверджено Положення про значок «Юний турист України». У «Положенні» зазначається, що значок «Юний турист України» запроваджується з метою популяризації та пропаганди спортивного туризму, сприяння поширенню здорового способу життя, формування патріотизму, любові до своєї Батьківщини, рідної землі, а також заохочення юних туристів до оволодіння туристськими вміннями та знаннями.

Значком «Юний турист України» нагороджуються юні туристи віком від 8 до 16 років, які виконали такі вимоги:

- протягом одного року взяли участь не менше ніж у трьох походах, з яких один – не менше ніж дводенний з ночівлею в польових умовах, загальною протяжністю не менше 45 км пішки, на лижах чи на плавзасобах або 75 км на велосипеді. При виконанні нормативу на лижах організація ночівлі в польових умовах не вимагається;

- оволоділи первинними туристськими знаннями та вміннями (вміти орієнтуватися на місцевості за місцевими орієнтирами, за картою, користуватися компасом, рухатися за азимутом, долати природні перешкоди, характерні для не категорійних походів в обраному виді туризму; вміти

визначати необхідне спорядження для участі в одно-триденному поході залежно від його тривалості, сезону, засобу пересування; вміти самостійно обрати місце для привалу, бівуаку, розпалювати вогнище, готувати їжу в похідних умовах; знати правила поведінки в поході та вміти надавати першу долікарняну допомогу постраждалому).

До туристичних подорожей з учнівською і студентською молоддю належать спортивні туристські походи, експедиції і екскурсії.

Походи поділяються на:

- 1) походи вихідного дня (одноденні, до 20 км);
- 2) ступеневі походи (I ступеня, II ступеня, III ступеня складності);
- 3) категорійні походи (I категорія, II категорія, III категорія, IV категорія, V категорія, VI категорія складності і дослідницька експедиція).

Походи залежно від території, по якій вони проводяться, поділяються на місцеві і дальні. До місцевих належать походи, що проводяться в межах області, в якій проживають учасники подорожі. Усі інші походи та експедиції відносяться до дальніх [45].

Щоб взяти участь у туристському спортивному поході різних категорій складності, учні повинні досягти певного віку. Крім цього правилами передбачено різні вікові категорії з видів туризму.

Учнівські групи, які підібрані з учнів молодших за 18 років, мають право брати участь у спортивних походах не вище III категорії складності. В останнє десятиріччя в спортивному туризмі стали популярними туристські спортивні змагання. Виникли вони як активні форми підготовки туристів до майбутніх походів. На початку 90-х років минулого століття, у зв'язку з розпадом системи профспілкового, самодіяльного туризму в Україні, можливість участі туристів у спортивних туристських походах різко зменшилася [83]. Протягом декількох років в Україні не було проведено походів вищої категорії складності, тому частина туристів почала активно брати участь у змаганнях з техніки туризму. Для виконання вищих розрядів з

техніки спортивного туризму не потрібні умови, які необхідні для виконання розрядів на чемпіонатах зі спортивних походів. Стати майстром спорту з техніки спортивного туризму можливо набагато швидше, ніж зі спортивних походів. Зараз туристські спортивні змагання проводяться з двох видів:

1) змагання з техніки спортивного туризму – проходження визначеної дистанції за видами туризму з подоланням природних чи штучних перешкод та виконанням спеціальних туристських завдань. Метою проведення цих змагань є підвищення технічної та тактичної майстерності учасників, забезпечення безпеки майбутніх спортивних туристських походів, виявлення найсильніших команд та учасників, виконання спортивних розрядів;

2) змагання туристських спортивних походів полягають у командному проходженні туристського маршруту визначеної довжини з подоланням природних перешкод (перевалів, порогів тощо) різної категорії складності за нормативний час. Метою участі в змаганнях є перемога та виконання спортивних розрядів. Формою організації є чемпіонати.

Теоретичний аналіз нормативних документів надав змогу дослідникам запропонувати визначення деяких дефініцій дитячо-юнацького туризму, таких як «туристичний маршрут», «технічний маршрут», «маркований маршрут».

Згідно з чинною в Україні нормативною документацією «туристичний маршрут» визначається як попередньо намічений шлях туристичної подорожі (екскурсії, походу), що характеризується визначеним напрямком пересування туристів через географічні пункти.

Однак існують і деякі варіації цього поняття. Так Кобзова С. М. [21] звертає увагу на зміст дефініції «туристичний маршрут», який серед науковців і практиків туристичної галузі частіше розглядається як «напрямок переміщення туристів». Зазначеної думки дотримуються українські фахівці – Кифяк В. Ф. [18] та Михайліченко Г. І. [35].

Кобзова С. М. [21] трактує поняття «регіональний туристський

маршрут» як попередньо намічений шлях туристичної подорожі в умовах певного регіону, що характеризується запланованим порядком пересування туристів через географічні пункти протягом визначеного проміжку часу з метою надання їм передбачених програмою послуг.

Поняття «технічний маршрут» належить як до проведення навчально-спортивних походів, так і до проведення очних змагань у спортивному туризмі у формі двоєборства (змагання на спортивному та технічному маршрутах). Протяжність технічних маршрутів скорочена, порівняно зі звичайними маршрутами цієї категорії складності, зате технічна складність може бути навіть трохи вище або повністю відповідати походу цієї категорії складності.

«Маркований маршрут» – це позначений на місцевості (або на карті) маршрут багаторазового використання, спеціально облаштований для цілей навчання туристської техніки. На навчальному маркованому маршруті місця організації біваку і проведення навчальних занять заздалегідь визначено і підготовлено. Наприклад, на такому маршруті визначено і підготовлено з погляду безпеки та ефективного навчання місця переправ через водні перешкоди, схили для відпрацювання техніки пересування і техніки страховки тощо [72].

В дитячо-юнацькому туризмі є ступеневі або некатегорійні походи та туристські табори.

Ступеневі походи – це фундамент майбутніх спортивних походів, підвалини туристського досвіду, найбільш масові та доступні форми спортивного та спортивно-оздоровчого туризму.

До некатегорійних туристсько-спортивних походів належать походи, що мають складність, протяжність і тривалість, меншу від встановленої для маршрутів I категорії складності.

Туристські табори – тимчасові або постійно діючі бази, які використовуються з метою удосконалення туристських знань, умінь та

навичок, активного відпочинку, рекреації, для підготовки туристів до походів та змагань.

До допоміжних форм можливо віднести такі форми дитячо-юнацького туризму:

- прогулянки – доступна і короткочасна форма туризму, прогулянки проводяться з пізнавальною чи оздоровчою метою;

- туристські зльоти – найбільш масові туристські змагання. В програму зльоту включають декілька змагань з різних видів туризму та різноманітні творчі конкурси;

- експедиція – це подорож, яка проводиться з учнівською та студентською молоддю з метою вивчення історії рідного краю, довкілля, явищ соціального життя, світової цивілізації, географічних, етнографічних, історичних об'єктів та їх дослідження з використанням технічних засобів пересування або ж без них. Під час проведення експедиції можливе подолання природних перешкод (перевалів, порогів, печер тощо);

- екскурсії – це колективне відвідування учнівською та студентською молоддю визначних місць з освітньою, навчально-виховною, науковою чи розважальною метою [72].

Отже, під дитячо-юнацьким туризмом розуміють подорожі, походи, зльоти та інші рекреаційні заходи, здійснювані з метою духовного, фізичного і інтелектуального розвитку дітей, в т. ч. школярів, у віці від 7 до 18 років з різними цілями.

У наступному підрозділі нами детально обґрунтовано дитячо-юнацький туризм як засіб виховання особистості.

1.2 Дитячо-юнацький туризм як засіб виховання особистості

Екскурсія – особлива форма навчальної та позанавчальної роботи, в якій здійснюється спільна діяльність вчителя-екскурсовода і керованих ним школярів-екскурсантів в процесі вивчення явищ дійсності, які спостерігаються в природних умовах (заповідники, пам'ятники історії та культури, пам'ятні місця, природа та ін.) або в спеціально створених сховищах колекцій (музей, виставка) [72].

Екскурсія є важливою формою виховання учнів у позаурочний час. Вони проводяться для школярів, вимагаючи від керівників та екскурсоводів ретельної попередньої підготовки і вміння їх проведення. Екскурсії мають великі дидактичні переваги над класними заняттями й відзначаються високою педагогічною ефективністю. Багаторічний досвід організації та проведення екскурсій у школі засвідчує їх величезну роль у навчальному і виховному процесах. На екскурсіях учителі разом зі своїми вихованцями мають справу з такими об'єктами, явищами і процесами, які наочно можна показати тільки в натурі. Екскурсії в природу й на виробництво мають велике значення для виховання в учнів почуття патріотизму: тут у всій повноті розкриваються чарівність та різноманіття рідної України [4].

Отже, екскурсія є важливою формою ідеологічної роботи серед шкільної молоді. Нині, коли питання раціонального природокористування та охорони природи набули першорядного значення, роль екскурсій у природу ще більше зростає.

Доцільність екскурсій впливає вже зі змісту програм шкільних курсів географії та історії і зумовлюються необхідністю викладання цього предмета повною мірою на локальному, тобто місцевому краєзнавчому матеріалі. У свою чергу, насичення програм ілюстративним місцевим матеріалом можливе лише в результаті проведення екскурсії. Таким чином, екскурсії є одним з основних засобів вивчення рідного краю [27-28].

Великі вимоги для проведення екскурсій зі школярами ставляться перед екскурсоводом. Він повинен бути вихователем, педагогом, любити професію екскурсовода. Йому необхідно добре володіти шкільними навчальними програмами, потрібно знати психологію дітей, щоб розуміти дитячу аудиторію, бути чуйним і уважним до їх реакції, вміти швидко і легко здійснювати контакт з аудиторією, підтримувати увагу дітей на протязі всієї екскурсії й контролювати їхні думки і почуття [31].

Під час екскурсій важливо зосередити дитячу увагу на об'єктах, які мають становити основу спостереження або дослідження. При цьому учні не повинні залишатися сторонніми особами (спостерігачами), а брати активну участь у самому процесі екскурсії. Отже, екскурсія не повинна перетворюватися на прогулянку. Інакше вона не матиме ніякого сенсу та втрачає цінність [42].

У групі краєзнавчої діяльності як однієї з організаційних форм позакласної роботи найпоширенішими є екскурсії і туристично-краєзнавчі походи.

Екскурсія, як нетривалий колективний похід чи поїздка за межі звичайного оточення, дає змогу безпосередньо ознайомитися з природою та діяльністю населення. Це одна з найбільш доступних форм пізнання навколишнього світу.

Екскурсії бувають навчальні, краєзнавчі, загальноосвітні. Кожна з цих груп має точно визначений предмет дослідження – природа, сфери господарської або культурної діяльності населення. Часто їх влаштовують як комплексні.

Екскурсії відіграють велику роль у викладанні краєзнавчих знань у школі, забезпечують найвищу форму наочності в навчанні. Вони не тільки сприяють вивченню учнями свого краю і створенню в них запасу загальних уявлень і понять, але й розвивають інтерес до навколишнього середовища, а також до господарської діяльності людей [42].

У процесі екскурсійної роботи стимулюються такі важливі якості особистості, як почуття дружби, взаємовиручки, взаємодопомоги, колективізму. Для розвитку навчальних умінь, комунікативних навичок велике значення має подальше обговорення результатів екскурсії.

Участь в екскурсійній роботі сприяє появі й розвитку пізнавальних інтересів, потребі в постійному підвищенні свого інтелектуального рівня, у безперервному навчанні, що дуже важливо з погляду розв'язання завдань, що стоять перед сучасними навчальними закладами.

Екскурсія має великі виховні й розвиваючі можливості. У ході екскурсій учні ознайомлюються з працею робітників на різних ділянках виробництва, вивчають особливості їх спілкування, дістають уявлення про різні професії. Усе це сприяє формуванню в них правильного ставлення до суспільного життя, готовності брати в ньому активну участь.

Велику роль відіграють екскурсії в екологічному вихованні учнів, виробленні в них бережливого ставлення до природи, використання природних ресурсів. Екскурсії у музеї, історичні місця, культурні заклади сприяють формуванню рис, властивих патріоту рідної землі.

У процесі екскурсійної роботи стимулюються такі важливі якості особистості, як почуття дружби і взаємовиручки, колективізм, взаємодопомога. Екскурсія сприяє розвитку естетичного світосприймання учнів, справляє позитивний вплив на формування вольової сфери особистості.

У ході екскурсій школярі виробляють нові вміння фіксувати факти спостережень у вигляді рисунків, фотографій, записів тощо. Участь в екскурсійній роботі сприяє появі й розвитку пізнавальних інтересів, потреби в постійному підвищенні свого інтелектуального рівня, що дуже важливо з огляду на завдання, які стоять нині перед школою [31].

Екскурсії будуть мати величезне значення тільки в тому разі, коли будуть добре підготовлені, а не полягатимуть у простому проведенні часу

або прогулянці для розваги.

За місцем проведення розрізняють екскурсії по місту, музейні, природознавчі, виробничі.

За змістом екскурсії поділяють на оглядові (багатопланові) і тематичні [74].

Однією з найдоступніших форм активного відпочинку є туристські походи вихідного дня. Саме походи вихідного дня як активний спосіб активного відпочинку і помірних фізичних навантажень, вирішують проблеми сучасної людини, яка веде в основному малорухомий спосіб життя, і недолік її спілкування з природою.

Фізіологами встановлено, що походи вихідного дня дають високий оздоровчий ефект, змінюють нервову напругу, поліпшують настрій, підвищують бадьорість, працездатність. У походах народжується почуття колективізму, любов до природи, розширюється кругозір туриста. Пріоритет належить пішохідним, лижним і велосипедним походам.

Пішохідні походи можуть організовуватися у будь-яких регіонах країни, оскільки це універсальний вид туризму. Пішохідний маршрут можна прокласти по полях і лісах, рівнинах і горах, улітку, узимку й у міжсезоння, причому не потрібно ніякої техніки.

Водні походи вихідного дня в основному здійснюються на байдарках, катамаранах і на надувних човнах. Вони частіше за все проводяться дводенними: по-перше, у туристів-водників обмежені можливості у виборі маршрутів; по-друге, зібрані сплавзасоби, це нелегкий вантаж. І на один день нести її за місто і назад недоцільно.

Велосипедні походи вихідного дня мають деякі переваги в порівнянні з іншими. Подорожувати можна в будь-якому районі, крім високогірних.

Прохідність велосипеда майже така ж, як і пішохода. Велопоходи проводяться одnodенні і дводенні [68-70].

Походи вихідного дня проводяться з пізнавальною метою, з метою

відпочинку та загартування організму. Вони можуть проводитись у будь-яку пору року.

Походи вихідного дня умовно поділяються на прогулянкові, оздоровчі, тренувальні та спортивні; їх розрізняють за відстанню, швидкістю руху, характером дороги і природних перешкод та метою проведення [38].

Головним у підготовці походів вихідного дня є мета, для досягнення якої розробляється маршрут. При цьому беруться до уваги вік, фізична готовність, інтереси учнів. Не слід захоплюватися доланням великих відстаней. Такі походи втомлюють і можуть знизити зацікавленість дітей у подальшій участі в них. Бажано повертатися з походу вихідного дня транспортом (рейсовим автобусом, приміськими поїздами). Якщо такої можливості немає, то програму походу треба складати з урахуванням затрати часу на зворотний шлях [26].

Вибір району походу залежить від багатьох обставин: способу пересування, пори року, інтересі учасників, умов місцевості та знання їх керівником, зручності під'їзду до початку маршруту й повернення додому, а також від мети, поставленої перед групою.

Як і під час проведення складних і далеких походів, у походах вихідного дня треба дотримуватись принципу поступовості накопичення досвіду, збільшення фізичних і психічних навантажень, довжини й тривалості маршруту.

Важливо, щоб враження від побаченого також зростали поступово, разом зі зростанням складності й тривалості, тоді втома і труднощі не зможуть затьмарити радості від побаченого з природою.

Будь-який похід перш за все повинен бути цікавим, тобто мати емоційний центр (домінанту). Ним можуть стати мальовничі береги річок, озер, пам'ятки природи, архітектури, культури, історії та ін.[25].

Документом на проведення походу вихідного дня є маршрутний лист всановленого зразку, в якому вказуються прізвища, ім'я учасників походу,

район подорожі, схема маршруту. Дозвіл на похід вихідного дня дає директор школи.

Після повернення з походу маршрутний лист із відмітками на маршруті реєструється в школі і разом з коротким звітом керівника походу зберігається у відповідального за туристсько-краєзнавчу роботу в школі.

Найкращою пропозицією пізнання рідного краю, оздоровлення після походу вихідного дня є його презентація.

При організації багатоденних походів повинна бути поставлена мета - оздоровлення, пізнання, виконання спортивних нормативів і розрядів.

Узагалі, всі походи в їхній власній розмаїтості поділяються на: ближні й далекі, одноденні й багатоденні, ступеневі й категорійні. Дійсно, без походів туризму немає й бути не може. Існуюча в деяких педагогів думка, що замість походів можна проводити екскурсії, які замінюють походи й дають той же результат, помилкова. Тільки похід, будучи комплексною формою туристсько-краєзнавчої діяльності, що обов'язково містить у собі й краєзнавство, дозволяє відразу, одноразово досягти всіх цілей, які взагалі ставляться перед туристсько-краєзнавчою діяльністю [69].

Для того, щоб походи виконували водночас і завдання краєзнавства, потрібно планувати маршрути й вибирати для дослідження такі місця й об'єкти, які є цікавими в пізнавальному і типовими в краєзнавчому планах, щоб на їхньому матеріалі можна було формувати, розширювати й поглиблювати природно-географічні поняття й уявлення.

Із цією метою вчитель відбирає для показу й дослідження на маршруті ті об'єкти, які найбільше відповідають поставленим вимогам і можуть бути використані в навчально-виховному процесі [27].

Педагогічна цінність походів полягає в тому, що під час їх проведення учні всебічно ознайомлюються з багатогранним життям, історією й культурою рідного краю. В умовах походу більш рельєфно виявляється характер учнів, їхні інтереси, ставлення до товаришів, праці та інше. Діти

привчаються до самообслуговування, що сприяє розвитку в них потрібних життєвих навичок і вмінь, вчать раціонально організовувати й культурно проводити свій відпочинок. Туристські походи відіграють важливу роль також у формуванні дитячого колективу, сприяють вихованню в учнів самостійності, підвищують їх відповідальність за доручену справу [78].

Подорожі є одним з основних засобів поглиблення й розширення географічних знань учнів і разом з тим – засобом нагромадження краєзнавчого матеріалу для наступного використання його в навчально-виховному процесі. Вивчення рідного краю й окремих районів нашої країни під час подорожей має надзвичайно важливе значення для розвитку в учнів логічного мислення, виховання в них діалектико-матеріалістичного світогляду й суспільної активності. Походи збагачують дітей знаннями і життєвим досвідом, сприяючи кращому сприйняттю природних і суспільних явищ [27].

Туристські походи тісно пов'язані з краєзнавством. У таких походах учні спостерігають за природою і господарською діяльністю людей краю, можуть виконувати завдання краєзнавчого характеру. Зібрані в поході різні предмети, нові відомості можуть доповнити краєзнавчий куток або музей школи. По суті, кожен туристський похід по рідному краю має включати в план краєзнавчі дослідження. Туризм виховує таку важливу якість краєзнавця, як самостійність, учить спостережливості, вмінню орієнтуватися на місцевості, проводити бесіди з місцевим населенням.

У туристських мандрівках відкриваються безмежні можливості для проявлення ініціативи школярів, яка може бути направлена й на краєзнавче вивчення різних місць [5].

Під час туристських походів об'єкти навколишнього світу викликають в учнів конкретні чуттєві враження, стимулюють наочно-образне мислення, тому створюються умови для активного пізнавального процесу. Наочне сприйняття впливає на почуття, стимулює інтерес до пізнання світу. Відомо,

що батьківщина пізнається завдяки вивченню рідного краю, а це неординарний фактор патріотичного виховання.

Заняття в польових умовах переслідують різну мету й мають різноманітні форми, але поступово туристський характер походів може змінитися науковим дослідженням. Тут ландшафт стає додатковим компонентом навчання, використовується як природна лабораторія, а школярі залучаються до процесу пошуків, відкриттів і досліджень. Заняття проводяться в природно-соціальному оточенні й перетворюються на навчально-тренувальний полігон, що активно й постійно впливає на інтелектуальний, фізичний, емоційно-психічний розвиток, стає початком становлення творчої особистості.

Під час проведення походу в учнів формуються нові навички набуття знань, з'являється прагнення до самостійної праці, виховується самодисципліна.

Підсумками походів є письмовий звіт, камеральна обробка документів (оформлення загального щоденника походу, вивчення та опис зібраних матеріалів, підготовка доповідей або рефератів, виготовлення наочних посібників й окремих експонатів тощо), звітна виставка, туристсько-краєзнавчий вечір. Практична спрямованість мандрівок та їх наочний результат – ще одна умова використання пізнавальних інтересів учнів як засобу виховання рис творчої особистості [10].

Вищою формою організації краєзнавчої роботи в школі є експедиція. Вона відрізняється від туристських мандрівок завданнями, обсягом виконаної роботи, методами вивчення рідного краю. Під час експедицій переважає дослідницька робота, яку виконують за допомогою спеціальних методик. Ця обставина вимагає більш старанної підготовки учнів.

Члени експедиційної групи підбираються з числа старшокласників із досвідом участі в туристських походах. Спеціальна підготовка передбачає засвоєння певного кола теоретичних знань і практичних навичок

дослідництва в тій чи іншій галузі (геологія, етнографія, археологія та ін).

За змістом експедиції бувають літературно-мистецькі, історико-краєзнавчі, етнографічні, археологічні, геологічні, а також комплексні, в ході яких одночасно здійснюються дослідження в кількох напрямках [31].

Експедиції з учнівською молоддю проводяться з метою вивчення, дослідження певного маршруту, території, одного чи декількох об'єктів із використанням будь-яких технічних засобів пересування або ж без них. Залежно від мети та напрямку роботи, можуть проводитись туристично-спортивні, краєзнавчі, наукові експедиції тощо.

Ділянки маршрутів експедицій, що відповідають вимогам до походів з певного виду туризму або ж під час проходження яких долаються локальні перешкоди, характерні для походів, розглядаються як маршрути з активними способами пересування. Категорія складності для таких маршрутів встановлюється так само, як і для походів. Туристичний досвід і вік керівників, заступників керівників та учасників таких експедицій повинні відповідати вимогам, що висуваються до відповідних категорій учасників походів. Оформлення документів і випуск групи на маршрут відбуваються за тих самих умов, що й у похід відповідної складності [4].

До важливих форм туристсько-краєзнавчої роботи школи відносяться туристські злети й змагання. Метою проведення цих заходів є покращення фізичної підготовки, проведення виховних заходів.

Поняття «зліт» і «змагання» часто вживаються паралельно й навіть ототожнюються одне з одним, хоча ці заходи відрізняються один від одного за своєю метою й програмою: змагання, як правило, виступають складовою частиною злетів, хоча можуть проводитись самостійно.

Під терміном «змагання» розуміють прагнення випередити, перевершити, перемогти інших. Стосовно туристичних змагань, то тут важливо не тільки одержати перемогу, але й з'ясувати рівень технічної і тактичної підготовки, загальнофізичної і спеціальної тренуваності,

випробувати нові зразки спорядження і прийоми його використання в умовах, максимально наближених до похідних [92].

Туристський зліт – це своєрідний огляд певного стану виконаної роботи, ефективний спосіб перевірити готовність до туристсько-краєзнавчої роботи. Під час злетів зароджуються й потім успішно розвиваються нові туристські секції.

Зміст роботи туристських злетів визначається його цілями, тематикою, масштабами, а також кваліфікацією і можливостями учасників і організаторів.

Змістовність – одна з основних вимог, що ставиться перед туристським злетом. Визначити, які заходи будуть проводитися на злеті, слід ще в процесі підготовки до нього [25].

Проведення туристських злетів і змагань повинно бути передбачено заздалегідь річним планом роботи школи. Підготовка до злету передбачає багато зусиль і розпочинається не пізніше, ніж за 1-3 місяці до його проведення. Своєчасна підготовка є запорукою успішного проведення заходу.

Організацією і проведення змагань керує організаційний комітет, очолюваний директором або заступником директора школи з виховної роботи. До складу оргкомітету входять: головний суддя змагань, туристський організатор школи, педагог-організатор, вчителі історії, географії, фізичного виховання, класні керівники, туристські організатори класів із числа учнівського туристського активу, представники батьківського комітету та шефських організацій [30].

Основним керівним документом для учасників злету і для його організаторів є положення про зліт. Його розробляють досвідчені туристи, що мають досвід проведення масових туристських заходів. Зміст цього документа може бути різним, залежно від масштабів і тематики злету. Як правило, кожне положення про зліт має такі розділи: 1) мета і завдання; 2)

час і місце проведення; 3) керівництво злетами; 4) учасники; 5) програма злету; 6) порядок визначення переможців і нагородження; 7) фінансування; 8) час і місце подання заявок та проведення наради представників; 9) час і порядок прибуття учасників на зліт.

Положення про зліт містить чітку, конкретну інформацію без двозначних тлумачень.

На основі положення розробляють план підготовки й проведення злету із зазначенням усіх здійснюваних заходів по днях, годинах, хвилинах.

План або програму злету складають так, щоб кожний, хто прибув на зліт, знайшов для себе цікаве заняття. Основним заходом, як правило, буває змагання з туристської техніки та орієнтування. Проте головним змістом злету юних туристів є огляд краєзнавчої роботи [31].

Вибір місця проведення масових заходів вимагає врахування таких обов'язкових умов: воно повинно забезпечувати зручність постановки дистанцій, розміщення учасників, гостей і вболівальників, а також мати зручні під'їзди і підходи.

Обов'язковою умовою здійснення масових заходів є безпечність проведення змагань і розташування табору. У районі проведення змагань повинна бути доброякісна питна вода. У разі її відсутності потрібно організувати вчасне її підвезення. Необхідно забезпечити також і безумовне виконання природоохоронних заходів.

Одним із важливих аспектів здійснення масових заходів є організація вільного часу їх учасників. Необхідно передбачити проведення виставок туристського спорядження, фоторобіт, а також цікавих зустрічей, підготувати програми вечорів пісні й т. ін. Для школярів до програми туристського злету, крім змагань, включають різні конкурси, вікторини і спортивні ігри [92].

Отже, у сучасних умовах та під час повоєнного відновлення економіки України особливого значення й актуальності набуває проблема

патріотичного виховання молоді, з метою знати і розуміти історію своєї країни, її героїчні та трагічні сторінки, особливості її природи.

У наступному підрозділі нами буде досліджено особливості організації безпеки дитячо-юнацьких туристичних подорожей і походів.

1.3 Організація безпеки дитячо-юнацьких туристичних подорожей і походів

Безпека в дитячому туризмі – це особиста безпека туристів шкільного віку, збереження їхнього майна та не завдання шкоди навколишньому природному середовищу під час проведення подорожей.

Одна з істотних проблем – дитячий травматизм, тому що туристичні походи і подорожі безпосередньо пов'язані з небезпекою виникнення екстремальних ситуацій. Крім того, тут має місце багатofакторність ризику.

Учасники туристських походів і подорожей протягом тривалого часу перебувають в умовах, що різко відрізняються від звичних, повсякденних. Уже сама ця обставина є екстремальним фактором, що обумовлює підвищену небезпеку виникнення нещасних випадків і аварійних ситуацій, які вимагають значного фізичного напруження і психологічної мобілізації. В сучасній літературі з туризму спостерігається різнобій у вживанні термінів для означення екстремальних ситуацій. Це вносить плутанину в сутність цього питання. Щоб уникнути неясностей і помилкових або подвійних трактувань розглянемо основні поняття.

Екстремальна ситуація – будь-яка подія, що спричинює різку зміну нормальних умов життєдіяльності людини. Серед екстремальних ситуацій виділяють позаштатні ситуації, аварії і нещасні випадки.

Позаштатна ситуація – будь-яка пригода, що містить у собі загрозу для здоров'я людей, призводить до зникнення аварії, значно ускладнює

виконання програми походу. Іноді для її означення використовується аналогічний за змістом термін «надзвичайна пригода».

Аварійна ситуація, аварія – вихід з ладу будь-якого механізму, пристрою, спорядження в ході його використання, під час пересування на маршруті.

Нещасний випадок – пригода, що завдала шкоди здоров'ю людини і трапилася з незалежних від неї причин.

Катастрофа – подія природного або техногенного походження, що призвела до загибелі людей і завдала збитків в особливо великих масштабах.

Змінюваність метеорологічних умов, можливість стихійного лиха, травмування, інших захворювань, виведення з ладу спорядження і багато інших обставин можуть значною мірою ускладнити ситуацію під час подорожі, експедиції.

Дати вичерпні рекомендації на випадок усіх екстремальних ситуацій, які трапляються, практично неможливо, (крім виключно суб'єктивних чинників підвищеного ризику непорозуміння у стосунках між членами групи, незгода з (керівником, порушення дисципліни, вживання спиртного, ієревтома), існують ще й тактико-технічні фактори: помилки в орієнтуванні на місцевості, недооцінка перешкод і переоцінка власних сил, недостатній нічний відпочинок через невдалий вибір місця базування, поспішність, порушення рафіка, темпу, ритму і тривалості руху, неправильний розподіл вантажу тощо.

Не треба скидати з рахунку також природні фактори, що в разі неправильних дій учасників походу, являють собою підвищену небезпеку. Основні з них такі: круті ділянки скельних, снігових, осипних і трав'яних схилів, льодовики, кам'яні обвали, снігові карнизи, лід, гірські річки, смерчі, сонячна радіація, заболочена місцевість і т.д.. Неправильні дії туристів в таких умовах можуть привести до нещасного випадку. Отже, всі види небезпек у дитячому туризмі можна класифікувати за природою явища і ролі

туристів (інших людей) у виникненні небезпечної ситуації [32].

Відправляючись в туристську поїздку, на маршрут вихідного дня, турист стикається з цілою низкою проблем, які при збігу обставин можуть призвести до негативних наслідків для його здоров'я.

Перебуваючи в незнайомому середовищі, яке відрізняється від місця постійного проживання, активно відпочиваючи, турист постійно знаходиться під впливом ризикових обставин [18].

Важливими складовими вдалого туристського походу є фізична та психологічна підготовленість учасників, їхні морально-вольові якості, матеріальне забезпечення, спеціальні знання та навички. Від того, наскільки туристи обізнані та готові до непередбачених обставин під час походу залежить вдале проведення, а іноді здоров'я та життя людей [9].

У туристських подорожах ми можемо зустрітись з різними небезпеками. Дуже часто природа створює такі умови, що для людини є дискомфортними. Майже все надалі залежить від оцінки, правильності дій і пристосованості самих туристів. Вплив конкретної небезпеки чи групи чинників може походити від природи, а може - від людини. Правильно діючи у складних ситуаціях, у групі досвідчені люди зводять можливість травматизму і ризик до мінімуму, і, навпаки, невміння грамотно розібратися в природних явищах збільшує ступінь порушення елементів техніки безпеки, призводить до додаткового ризику і виникнення аварійної ситуації. Так психогенні чинники і рівень знань позначаються на зустрічному впливі природних процесів і явищ на групу людей. Небезпеки існують об'єктивно, вони оточують нас постійно, а от ступінь ризику залежить від збігу обставин у конкретному місті в даний момент часу, при загальному комплексному впливі різних чинників [31].

В туристському поході важлива роль належить досвіду. Досягнути спокійній впевненості вдається тільки навчанням, в якому головним вихователем являється сама природа.

Оволодіння технікою пересування на маршруті, правильний вибір спорядження і одягу, продумана тактика, фізична і психологічна підготовка – такі основні заходи безпеки в туризмі.

Аналіз багаточисельних нещасних випадків з туристами запевняє, що більшість з них виникає по вині самих туристів, із-за їх малого досвіду, відсутності знань, недбалість і недооцінка елементарних правил безпеки.

Автономне існування в поході залежить від психологічних якостей людини: рішучості, волі, зібраності, кмітливості, витривалості та фізичної підготовки.

Стан організму людини, яка потрапляє в екстремальні умови, змінюється. Одні тверезо оцінюють ситуацію, а інші піддаються страху, панікують, що може стати причиною нещасного випадку.

Якщо група потрапила в небезпеку, то керівник бере на себе всю відповідальність за життя і здоров'я учасників туристського походу. Тому керівником повинна бути людина з великим туристським досвідом, сильною волею та хорошими організаторськими здібностями [30].

Дбаючи про безпеку, слід насамперед вивчити й проаналізувати причини можливих небезпек. Останні можна поділити на ті, що їх викликає недостатня фізична, технічна, моральна підготовка та поведінка людей (суб'єктивний фактор), і такі, що можуть виникнути від кліматичних, метеорологічних умов району подорожі та від рельєфу місцевості (об'єктивні умови) [31].

Безпека туристичних послуг – це відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна туристів і навколишнього природного середовища за звичних умов їх виробництва і споживання. У ст. 13 Закону України «Про туризм» стверджується, що безпека в галузі туризму – це сукупність чинників, які характеризують соціальний, економічний, правовий і інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави в галузі туризму [61].

Безпека в туризмі залежить від багатьох природних та суспільних чинників, які треба враховувати при організації туристичного обслуговування. Наразі створена ціла система заходів для зменшення виникнення небезпечних факторів при здійсненні подорожей. Сюди належать:

- заходи, спрямовані на запобігання природним і техногенним катастрофам на курортах, у великих туристичних центрах, у місцях паломництва та значних туристичних об'єктів;
- попередження епідеміологічних захворювань та інших бактеріологічних небезпек у туристичних містах;
- забезпечення безпеки туристів у транспорті, відповідно тісна співпраця туристичних підприємств з автомобільними та дорожніми інспекціями;
- повне інформування туристів про можливі ризики та небезпеки при здійсненні туру, способи їх попередження;
- детальний інструктаж та дотримання правил техніки безпеки в спортивному туризмі;
- страхування туристів [61].

У світі для покращення безпеки в галузі туризму у Виконавчій раді ЮНВТО 1994 р. створено Комітет з якості туристичного обслуговування. Тоді ж ЮНВТО провела обстеження 73 країн світу з питань безпеки і захисту мандрівників, туристів, туристичних об'єктів. Безпеку туристів, їх благополуччя, а також підтримку високої якості обслуговування в місцях туристичного призначення не можна розглядати окремо від інших суспільних чи національних інтересів країни-реципієнта й навколишнього середовища в цілому. При розробці та впровадженні в дію норм безпеки у сфері рекреації інтереси приймаючої сторони та туриста повинні бути взаємними [80].

Безпека і захист туристів пов'язані з великою кількістю правил і постанов, які повинні виконуватися не лише туристичною адміністрацією,

але й низкою інших адміністративних органів, що працюють у різних економічних і соціальних секторах (фінанси, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, транспорт, інфраструктура тощо).

У Законі України «Про туризм» чітко прописані правила для суб'єктів туристичної діяльності, яких потрібно дотримуватися для забезпечення безпеки туристів. Згідно із законом, у всіх сферах туристичної індустрії повинні проводитися:

- підготовка безпечних умов для перебування туристів, облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій, місць проведення змагань, забезпечення туристів справним спорядженням та інвентарем;
- навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм та нещасних випадків, інструктаж із надання першої медичної допомоги, а також інформування про джерела небезпеки, які можуть бути зумовлені характером маршруту та поведінкою самих туристів;
- контроль за підготовкою туристів до подорожей, походів, змагань, інших туристичних заходів;
- надання оперативної допомоги туристам, що зазнають лиха, транспортування потерпілих;
- розробку та реалізацію спеціальних вимог безпеки під час організації та проведення походів із автомобільного, гірського, лижного, велосипедного, водного, мотоциклетного, пішохідного туризму та спелеотуризму [61].

У період незалежної України створено належну законодавчу основу, яка регулює безпеку у сфері дитячого та молодіжного туризму: дотримання наявних нормативно-правових актів суб'єктами туристичної діяльності може забезпечити збереження життя та здоров'я підрастаючого покоління.

Основними законами, положеннями, постановами, що стосуються правил організації дитячого та молодіжного туризму (пішого та автомобільного), є:

Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. (зі змінами та доповненнями); Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 р. [61]; Інструкція щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1124 від 02.10.2014 р.) [15]; постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної спеціалізованої аварійно-рятувальної служби пошуку і рятування туристів» від 11.12.1999 р. № 2264 [62]; Положення про дитячий оздоровчий заклад / Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.03.2006 р. № 237; Закон України «Про автомобільний транспорт» від 5.04.2001 р. [47]; Правила надання послуг пасажирського автомобільного транспорту (Постанова Кабінету Міністрів України № 1184 від 26.09.2007 р.) [44].

Організація дитячої поїздки автомобільним транспортом вимагає оформлення низки документів та отримання дозволів різних інстанцій як для вчителів школи, так і для пасажирського перевізника та турагентства.

Працівники освіти часто скаржаться на бюрократію та інколи через це відмовляються організовувати екскурсії, проте всі погоджуються, що виконання правил необхідне для забезпечення безпеки учнів у подорожах.

Перелік документів, необхідних для проведення екскурсії, що готує навчальний заклад разом із турагентством наступний.

1. Наказ по навчальному закладу, затверджений керівником; із наказом ознайомлюються заступник із виховної роботи, вчителі-керівники груп, медична сестра, що супроводжує групу. Обов'язковим складником наказу є список дітей, учасників поїздки, та вчителів-керівників, які за них відповідають. Згідно з вимогами – один вчитель-керівник не більше, ніж на 10 учнів.

2. Список школярів – учасників екскурсії, які не мають протипоказань для поїздки за станом здоров'я, що підтверджується відповідною відміткою лікаря. За наявності протипоказань для здійснення поїздки допуск може бути

отриманий за особистою згодою батьків та підтверджений при цьому відповідною заявою. Діти, що не пройшли медогляд, не допускаються до подорожі.

3. Заява медичної сестри про надання їй дозволу супроводжувати групу дітей із резолюцією директора. До заяви додається копія диплома про медичну освіту.

4. Список усіх дітей, учасників туру, із інформацією про домашні адреси, дати народження та телефони батьків.

5. Список учнів із підписами, що засвідчують пройдений інструктаж техніки безпеки, правил поведінки в автотранспорті, громадських місцях та під час проведення екскурсії. В інструктажі вказується дата його проведення, вид, номер інструкції, прізвище, посада особи, яка інструктує та перевіряє знання.

6. Завірені копії журналу реєстрації інструктажів із питань охорони праці на робочому місці для педагогів-організаторів, класоводів, керівників гуртків і секцій. Як правило, інструктаж із вчителями проводить директор або його заступник із виховної роботи.

7. Стандартний договір між навчальним закладом та турагентством, яке займається організацією поїздки.

Варто зауважити, що відповідно до ст. 16 Закону України «Про туризм», страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим і забезпечується суб'єктами туристичної діяльності на основі угод із страховими компаніями. Страхування дітей до 16 років під час шкільних екскурсій зазвичай дешевше на 50 %, ніж страхування молоді та дорослих. Наявність страхового полісу обов'язково перевіряє керівник навчального закладу.

Турагентство зі свого боку укладає договір на транспортне перевезення з пасажирським перевізником (типова форма договору про здійснення нерегулярних перевезень пасажирів автомобільним транспортом затверджена

Наказом Міністерства інфраструктури України 20.06.2012 № 331 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України 9 липня 2012 р. за № 1130/21442).

Такий же вид договору між школою та перевізником може бути укладений при організації поїздки без участі турагентства.

Після укладання договору про пасажирське перевезення перевізник та турагентство готують для подання в обласне управління державної автомобільної інспекції (до 2016 р.) чи управління патрульної поліції такі документи: повідомлення про поїздку, графік та схему маршруту руху, копії технічного паспорта та страховки автобуса, посвідчення водія.

Повідомлення про здійснення нерегулярного пасажирського перевезення дітей від перевізника, власника транспортного засобу, оформляється у двох екземплярах (один примірник – у дорогу, інший залишається в Державтоінспекції / поліції). У документі вказано маршрут руху, точні дати та місця виїзду / приїзду (згідно з графіком), замовники, кількість дітей, марка та державний номерний знак автобуса, прізвище, ім'я, по батькові водія та керівника групи, їх контактні телефони. Згідно із законом, повідомлення подається не пізніше ніж за три дні до виїзду.

Важливими документами є схема та графік руху автобуса. Відповідно ст. 18, Постанови Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 р. № 1184 «Про внесення змін до Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту», схема маршруту – це картографічне зображення маршруту; інших вказівок до оформлення схеми немає [44].

Графік руху автобуса має вигляд таблиці з п'ятьма стовпцями: «прибуття», «тривалість стоянки», «відправлення» (вказуються точні години та хвилини), «зміст зупинки» (опис причини стоянки автобуса), «примітка». При укладанні графіка руху обов'язково встановлюються такі зупинки автобуса:

- технічні – одна на перші 50 км і не менше однієї – на кожні

наступні 100 км маршруту;

- для відпочинку – на 5 хв. через кожну годину руху і на 30 хв. Через кожні 5 год. руху;
- для приймання їжі – через 3–5 год. руху (допускається поєднання 30-хвилинного відпочинку з перервою на обід);
- для ночівлі.

Також обов’язково враховується постанова, згідно з якою перевезення дітей дозволяється лише у світлу пору доби та за сприятливих погодних умов [57].

Схема та графік руху автобуса складаються у трьох примірниках: один залишається у секторі організації дорожнього руху та нагляду за станом доріг при погодженні, один в канцелярії додається до документів про поїздку, третій екземпляр повинен бути наявний під час перевезення. Схема та графік руху дійсні для використання протягом року.

Супровід автобусів із дітьми автомобілями патрульної поліції обов’язковий лише до місць тривалого відпочинку (дитячих таборів) та в колонах із п’яти екскурсійних автобусів. У решті випадків рішення щодо доцільності супроводу приймають начальники обласних управлінь поліції разом із відділом супроводу [47]. Треба зауважити, що до 2008 р. супроводження службовими автомобілями ДАІ транспортних засобів було платною послугою, що встановлювалася згідно з вимогами спільного наказу Міністерства Внутрішніх Справ, Міністерства Фінансів України та Міністерства Економіки України від 05.10.2007 № 369/105/336 «Про затвердження розмірів плати за надання послуг органами і підрозділами МВС та порядку їх справляння». Згідно з наказом, супроводження одного транспортного засобу одним автомобілем супроводу здійснювалося з розрахунку 9 грн за 1 км (вартість надзвичайно висока, адже в той час ціна оренди комфортабельного 50-місного автобуса була 5 грн /кілометр). Проте згідно з вимогами п. 7 ст. 28 Закону України від 04 вересня 2008 р. № 375-VI

«Про оздоровлення та відпочинок дітей», супроводження груп дітей до або з місць оздоровлення та відпочинку здійснюється працівниками органів внутрішніх справ безоплатно.

Інші вимоги, дотримання яких допомагає збільшити рівень безпеки дітей у транспорті:

- для перевезення дітей водій обов’язково повинен мати не менше ніж 5 років досвіду водіння за категорією «D»;
- при протяжності маршруту більше 250 км у рейс направляються два шофери;
- перед виїздом у рейс водії повинні пройти медичний огляд, передрейсову перевірку технічного стану автобусу та інструктаж із безпеки дорожнього руху;
- автобус спереду і ззаду обладнується розпізнавальними знаками «Діти» (п. 30.3 «В» Правил дорожнього руху);
- обмеження швидкості для автобусів, що перевозять організовані групи дітей – 80 км / год [57].

Отже, відправляючись в туристичну чи екскурсійну поїздку, на відпочинок або оздоровлення, на маршрут вихідного дня, юний турист може стинутися з цілою низкою проблем, які при збігу обставин можуть призвести до негативних наслідків для його здоров’я та майна, погано вплинути на настрій та враження від поїздки. І саме організатори поїздки – батьки, мають забезпечувати організацію безпеки під час подорожей через обрання професійного туристичного підприємства.

У наступному розділі нами буде проведено аналіз передумов та тенденцій розвитку дитячо-юнацького туризму в регіонах України.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОГО ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

2.1 Природно-рекреаційні та історико-культурні туристичні ресурси Волинської області

Волинська область володіє значним природно-рекреаційним та культурно-історичним потенціалом, який є передумовою успішного функціонування туристсько-рекреаційної галузі.

Волинська область розміщена на північному заході України. На півночі вона межує з Брестською областю Республіки Білорусь, на сході – із Рівненською областю, на півдні – із Львівською, на заході – із Хелмським і Замостським воєводствами Республіки Польща. Площа Волині становить 20,2 тис. км² (3,3 % території України).

Фізико-географічне розміщення Волинської області доволі вигідне. Область належить до регіонів із відносно збереженими природно-територіальними комплексами (геосистемами). Основні фізико-географічні особливості ландшафтів області Волинського Полісся – це наявність крейдових порід, рівнинність, значний розвиток льодовикових форм рельєфу, карсту, високе залягання ґрунтових вод, значні показники густини річкової мережі та заозереності, перезволоженість і заболоченість, широкий розвиток долинних ландшафтів.

За природними умовами область поділяють на три зони: північнополіську, південнополіську і лісостепову. На теренах Волинської області чітко виділяють два види ландшафтів – поліський і лісостеповий. Для поліських ландшафтних районів характерні велика лісистість, заболоченість місцевостей, переважання малородючих ґрунтів, наявність значної кількості заплавних і карстових озер. Для лісостепових ландшафтних районів

властивий долинно-грядовий рельєф, ускладнений яружно-балочними й карстовими формами із сірими опідзоленими ґрунтами в поєднанні з малогумусними чорноземами. Лісова рослинність становить 20 % території зони.

Значний рекреаційний потенціал для рекреації в області мають лісові ресурси. Ліси Волинської області багаті на гриби, ягоди й лікарські рослини і їх збирання, особливо міськими жителями, розцінюється як один із найпривабливіших і корисних видів відпочинку. Ягідники та грибні місця в основному зосереджено в поліських районах області.

За особливостями рослинного покриву – це рівнина, фрагментарно вкрита сосновими, березовими, ялиновими, чорновільховими та мішаними лісами, обширними заболоченими рівнинами та міжрічковими луками.

Лісові формації Волинського Полісся – це переважно бори, субори, сугруди, груди. Соснові ліси – одні з найпоширеніших. Вони поділяються за умовами зволоження, трофності, флористичного складу на лишайникові, зелено мохові, рунякові, сфагнові.

Волинська область багата на поверхневі води: ріки, озера, ставки. Гідрографічна сітка області представлена річками двох великих басейнів: р. Прип'ять і р. Західний Буг. Ріки області переважно належать до басейну р. Прип'ять. Річка Прип'ять з притоками Турія, Стохід і Стир є найбільшою річкою області. Вдовж західної межі області протікає р. Західний Буг з притокою Лугою. Вони протікають територією області в основному з півдня на північ, мають повільну течію через незначне зниження рельєфу в північному напрямку. Більшість річок Волині через невеликі глибини є несудохідними.

На території Волинської області протікає 137 річок. У північній та західній частині області проходить головний європейський вододіл, який розділяє басейн Чорного і Балтійського морів, зокрема басейн Дніпра (р. Прип'ять, Стир, Стохід, Турія) і Західного Бугу. Для річок регіону

характерне мішане живлення, з перевагою снігового (60-70%). В результаті широкомасштабних осушувальних робіт в області значна частина річок або їх ділянок втратили свій первісний вигляд і постають тепер у вигляді магістральних каналів (верхів'я Прип'яті, Виживки, Турії, Стоходу, ріки Коростинка, Копаївка, Конопелька).

На території області знаходиться 267 озер, більшість з яких карстового походження, зокрема групи Шацьких, Згоранських, Кримнівських озер, а також озер заплавного типу (долина р. Прип'ять). Найбільші озера: Світязь (площа 2750 га, глибина 58,4 м.), Пулемецьке (площа 1920 га, глибина 19 м), Турське (площа 1225 га, глибина 2,6 м.).

Водні ресурси області мають значний нереалізований потенціал і можуть служити основою для будівництва на їх берегах будинків і баз відпочинку, пансіонатів, створення рекреаційних зон короткочасного відпочинку [46].

Район Шацьких озер відзначається різноманітністю видів водоплавних птахів. Це «транзитний» пункт на шляху сезонних міграцій пернатих. Відомо, що у XV ст. перед Грюнвальдською битвою польський король відрядив спеціальні загони для заготівлі дичини і риби саме в ці краї. Парк володіє унікальними ресурсами завдяки поєднанню лісових, лугових і озерних екосистем, які забезпечують необхідні умови для відпочинку. Сприятливим фактором є також віддаленість рекреаційних зон від джерел техногенного навантаження. Кліматичні умови краю дозволяють продовжити сезон літнього відпочинку до 120-140 днів. Крім того, в регіоні добре розвинена транспортна мережа. У парку виділяється кілька функціональних зон: заповідна, господарська, регульованої і стаціонарної рекреації. До заповідної зони входять озера Кримне і Мошне з прилеглими лісами, а також лісові масиви навколо заплави Західного Бугу. Зона відкрита лише для наукових досліджень.

Зона регульованої рекреації призначена для нетривалого відпочинку

(переважно у вихідні і святкові дні). Тут відведені стаціонарні ділянки під намети, прокладено дві туристські стежки – «Світязанка» та «Лісова пісня», створено рекреаційні пункти – «Перемут» і «Турист».

Зона стаціонарної рекреації в центральній частині парку і частково включає приозерну територію біля Світязя і Піщаного озера. Тут розташовані бази відпочинку, санаторій «Лісова пісня», спортивні та дитячі табори. Тут проводиться міжнародний пісенний фестиваль «На хвилях Світязя».

Сприятливі кліматичні умови, великі лісові масиви, чисельні водні об'єкти, мінеральні джерела, запаси лікувальних грязей є факторами, що стимулюють розвиток туристичної сфери [40].

Живописна та багата природа Волинського краю зумовила відвідування туристами мальовничих місць відпочинку, рекреаційних зон. Найбільш відомими з них є Шацький природний національний парк, створений у 1983 р., площею 328 тис. га, у межах якого нараховується понад 20 озер (серед них – Люцимер, Чорне, та ін.). Одним із найбільших природних озер України є Світязь, що має карстове походження, артезіанські джерела, завдяки чому вода надзвичайно прозора й м'яка, має цілющі властивості. Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення властивості. Довжина озера – 9,3 км. Майже на середині озерного простору розміщено острів площею 7 га. До національного парку входить рекреаційна зона Пулемецького озера площею 1638 га, середня глибина більше 4-х метрів, максимальна близько – 20-ти. Карстове походження має і озеро Пісочне площею 188 га, максимальною глибиною 16,2 м. Багата флора й фауна парку рідкісними рослинами. У Шацьких озерах водиться понад 30 видів риб. У глухих закутках вікових лісів гніздяться рідкісні чорні лелеки, сірі журавлі. Тут мешкають олені, лосі, дикі кабани, косулі, лисиці, зайці та інші. Отже, природою тут створені унікальні умови для відпочинку й оздоровлення.

У 1968 р. на березі озера Світязь споруджено туристичну базу – пансіонат «Шацькі озера», розрахований на 600 місць. На базі озера Пісочне

створено санаторій «Лісова пісня». Житлові корпуси розміщені в оточенні розкішного соснового бору. Тут є грязеве та озокеритне відділення, добре обладнані лікувальні кабінети, широко використовуються сучасні методи лікування й оздоровлення. Відпочивальники можуть займатися риболовлю, а також «тихим полюванням» – збирати білі гриби, боровики, лисички тощо. Можна поласувати ягодами, зокрема чорницями, ожиною, журавлиною та ін. [86].

До культурно-історичних пам'яток Волині належать:

- археологічні знахідки, що поділяються на дві групи: місця поселення стародавніх людей (стоянки, городища, поселення, селища, міста) і місця поховань (кургани, могильники, могили). Найбільше пам'яток археології виявлено у Луцькому та Володимир-Волинському районах;
- пам'ятки архітектури: культові споруди, замки, палаци, громадські житлові будівлі, сучасні архітектурні ансамблі. В області налічується більше 150 пам'яток архітектури, 101 з них – державного значення;
- музеї, картинні галереї, меморіальні дошки, обеліски, меморіали і т.ін.;
- етнографічна різноманітність, що представлена народними ремеслами, фольклором, народним одягом, говірками [84].

Історія сучасної Волині сягає в глибоку давнину. Перші поселення навколо південних приток Прип'яті і у верхів'ях Західного Бугу виникли ще в період пізнього палеоліту. В ході розкопок виявлено понад 160 археологічних пам'яток епохи палеоліту і мезоліту. Науковий інтерес являють залишки давніх городищ VI-VII ст. у с. Зимне, IX-XII ст. в м. Устилуг, X-XIII ст. в м. Володимир-Волинський, XI- XНІ ст. в м. Любомль, с. Білосток, Затурці, Старий Чарторийськ.

Область має значний історико-культурний потенціал: загальна кількість пам'яток історії, археології, містобудування і архітектури, монументального мистецтва складає 2,6 тис. До державного реєстру

національного культурного надбання внесено 468 пам'яток архітектури.

В області діє 6 державних музеїв і заповідників. Краєзнавчий музей, зібрання якого налічує понад 120 тис експонатів функціонує з 1923 р. у приміщенні колишнього Волинського окружного земельного управління. У фондах музею – Качинський скарб срібних виробів IV-V ст., давньоруський скарб срібних прикрас XI-XII ст. з с Городище Луцького району, рукописи і стародруки XVI-XVII ст. Музей має багату етнографічну колекцію: ткацькі вироби, вишивки, зразки волинських народних костюмів, плетені вироби з соломки, коріння і лози, гончарні вироби, писанки.

На території Луцького замку в Шляхетському будинку (XVIII ст.) розміщена картинна галерея. Найбільшу цінність у її зібранні мають колекції Радзивілів з Олицького замку. В експозиції – твори живопису, графіки, скульптури вітчизняних і зарубіжних майстрів XVIII-XX ст.

У 1993 р. в Луцьку на основі колекції сакрального мистецтва краєзнавчого музею було відкрито музей волинської ікони. Експозиція дає уявлення про розвиток і специфічні особливості іконопису Волині XVI-XVIII ст. Найдавнішою в ряду цих пам'яток є ікона «Спас у славі», що відноситься до першої половини XVI ст. Колекція музею налічує понад 500 ікон і поповнюється новими експонатами.

Літературно-меморіальний музей Лесі Українки відкритий у 1949 р. в садибі родини Косачів у с. Колодяжне, де в період з 1882 по 1907 р. з перервами жила поетеса. Основна експозиція розміщена в двох меморіальних будинках: так званому «сірому», батьківському, і «білому», її власному. Крім того, у приміщенні літературного музею представлені документальні матеріали про життя і творчість членів родини Косачів. В фондах музею налічується близько 6 тис експонатів, у тому числі особисті речі Лесі. Музейний комплекс включає лісопарк, закладений на честь 100-річчя від дня народження Лесі Українки.

На території області чимало міст і сіл, що мають давню історію.

Перша літописна згадка про Луцьк (Лучеськ) датується 1085 р. Незважаючи на численні археологічні знахідки, досі немає однозначної відповіді на запитання про час виникнення укріпленого поселення на території нинішнього Луцька. Його історичним ядром був острів на річці Стир. На місці найдавнішого поселення, що дало початок Луцьку, стоїть луцький замок.

Серед архітектурних пам'яток Луцька – споруди верхнього і залишки стін нижнього луцького замку (XIV ст.); Оборонна вежа князів Чарторийських (XV ст.); синагога (XIV- XV ст.); Покровська церква (XV ст.), єзуїтський монастир (XVI-XVII ст.); Хрестовоздвиженська церква (1619 р.); монастир бригідок (1624 р.); Василіанський монастир (1647 р.); домініканський монастир – дерев'яна споруда 1390 р., перебудована у XVIII ст., зведено кам'яні стіни; Святотроїцький кафедральний собор (споруджений у 1752-1755 рр. як монастир бернардинців, після перебудови в 1877-1879 рр. функціонує як собор); монастирі шариток (XV-XVII ст.) і тринітаріїв (1729 р.); житлові будинки XVI-XVII ст. Усі ці будівлі входять до складу Луцького державного історико-архітектурного заповідника, створеного в 1985 р.

Одне з найстаріших міст краю – Володимир (з 1795 р. Володимир-Волинський) – уперше згадується в літописі «Повість временних літ» під 988 р. як місто-фортеця, передане київським князем Володимиром у володіння його сину Всеволоду. З того часу – центр удільного Володимирського князівства.

В місті виявлено давнє городище X ст. Зберігся Успенський собор, споруджений за Мстислава Ізяславича (1157-1160 рр.). Видатною пам'яткою кінця ХІІ ст. є Василівська церква-ротонда, яка вважається фахівцями унікальним явищем у світовій архітектурі. Серед архітектурних пам'яток міста – будинок із дзвіницею (1494 р.), міські мури з воротами (XVII ст.), костьол Іоакима і Анни (1752 р.), костьол єзуїтів (1766 р.), Миколаївська

церква (1780 р.).

Володимир був одним із центрів розвитку освіти: з 1577 р. тут існували школи, у XVIII ст. діяв один із найбільших в Україні колегіум.

Неподалік від Володимира, в с Зимне, розташований Святогірський монастир, заснований в XI ст. Ансамбль включає Успенську церкву (1495 р.) з печерами (перебудована в 1898-1900 рр.), Троїцьку церкву (1567 р.) і церкву Різдва Богородиці (1723 р.) у стилі бароко, оборонні мури (XV ст.). У храмах збереглися настінні розписи XVII-XVIII ст.

Жидичинський монастир відомий із XIII ст. За літописним свідченням від 1277 р., сюди приїздив на молитву Данило Галицький. У 1662 р. в монастирі під іменем Гедеона жив Ю. Хмельницький. До ансамблю входять Миколаївська церква (1723 р.), дзвіниця (XVIII ст.) і будинок єпископа (1723 р.).

Берестечко в документах XV ст. згадується як село. В 1547 р. воно здобуло статус міста, якому було надано Магдебурзьке право. У другій чверті XVII ст., увійшовши до володінь луцького старости О. Пронського, який сповідував кальвінізм, місто перетворилось на головний центр реформаторства на Волині [40].

З XV ст. відомий Ковель – спочатку як село Ковля, назву якого пов'язують із ремеслом першого його поселенця, що нібито був ковалем. Ковель згадується як місце народження польського короля Казимира II (1310-1370). З початку XVI ст. Ковель одержав право на самоврядування. В 1564 р. місто разом із прилеглими селами було передано польським королем Сигізмундом II Августом у володіння князя А. Курбського, що втік від гніву Івана Грозного. Новий володар фактично скасував міське самоврядування, доручивши управління міськими справами і судом своєму ставленику І. Келемету. Після смерті А. Курбського в 1583 р. ці землі знову перейшли у власність польської держави, в 1611 р. Сигізмундом III тут було відновлено Магдебурзьке право.

В Любомлі збереглися Георгіївська церква (1264 р.), палац Браницьких (XVIII ст.), частково – торгові ряди (XVIII ст.).

Серед пам'яток Олиці – Петропавлівський костьол (1450 р.; перебудований у 1612 р.), що є найдавнішим римо-католицьким храмом Волині; замок (1564 р.); Луцька брама (1630 р.); костьол колегіатів (1640 р.), дзвіниця (1650 р.), міські мури з вежами і воротами (1650).

У селі Низкиничі в Успенській церкві знаходиться саркофаг і мармуровий бюст А. Киселя (1599-1653).

У містечку Глоби збереглася садиба XVIII ст. і в'їзна арка.

В'їзні ворота поміщицької садиби і будівля, в якій у XVIII ст. містилась монастирська школа, збереглися у селищі Любешів. У цій школі навчався Т. Костюшко (1746-1817) – керівник польського повстання 1793 р. [40].

По території Волині пролягли цікаві туристичні маршрути: «Старе місто», «Шляхами козацької звитяги», «До витоків «Лісової пісні», «В озерний край» та інше. Значну кількість туристів приваблюють фестивалі: Міжнародний фестиваль різдвяної драми – «Різдвяна містерія», Міжнародний фестиваль українського фольклору «Берегиня», Міжнародний фестиваль «На хвилях Світязя», Міжнародний фестиваль «Поліське літо з фольклором», Всеукраїнський молодіжний фестиваль «Володимир», Музичний фестиваль «Стравінський і Україна» [86].

Отже, Волинська область має природні та культурно-історичні туристичні ресурси для розвитку дитячо-юнацького туризму.

У наступному підрозділі нами буде здійснено аналіз стану та перспектив розвитку дитячо-юнацького туризму у Волинській області.

2.2 Аналіз стану та перспектив розвитку дитячо-юнацького туризму у Волинській області

На особливу увагу насамперед заслуговує організація відпочинку й оздоровлення дітей. З огляду на динаміку розподілу постійного населення за окремими віковими групами в період з 2000 по 2018 рр. загальна кількість населення Волинської області поступово скорочується в середньому на 1,6 тис. осіб / рік (табл. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Розподіл постійного населення за окремими віковими групами в період з 2000 по 2018 рр. (на 1 січня; тис. осіб) [6]

Роки	Всього населення	0–14 Років	0–15 років	0–17 Років	18 років і старше
2000	1064,4	229,2	248,4	283,0	781,4
2004	1046,1	201,9	219,2	255,5	790,6
2008	1033,7	190,3	205,8	236,6	797,1
2012	1035,9	194,4	207,5	234,0	801,8
2013	1037,2	197,1	209,5	234,9	802,3
2014	1038,6	199,3	211,6	236,2	802,4
2015	1040,2	202,3	213,8	237,8	802,4
2016	1039,9	203,6	215,5	238,5	801,4
2017	1038,2	205,2	216,3	239,3	798,9
2018	1035,7	205,3	216,8	239,4	796,3

Проте починаючи з 2008 р. простежується приріст населення у віці 0–14 років в середньому на 0,5 тис. осіб / рік за період, який досліджувався. Аналогічна ситуація і в інших вікових групах. З огляду на це варто зауважити, що з кожним роком виникає щоразу більша потреба в закладах оздоровлення та відпочинку. Водночас, враховуючи наявну кількість оздоровчих закладів на території Волинської області, вважаємо, що кількість закладів санаторно-курортного лікування для охоплення всіх дітей на

території Волинської області є недостатньо [6].

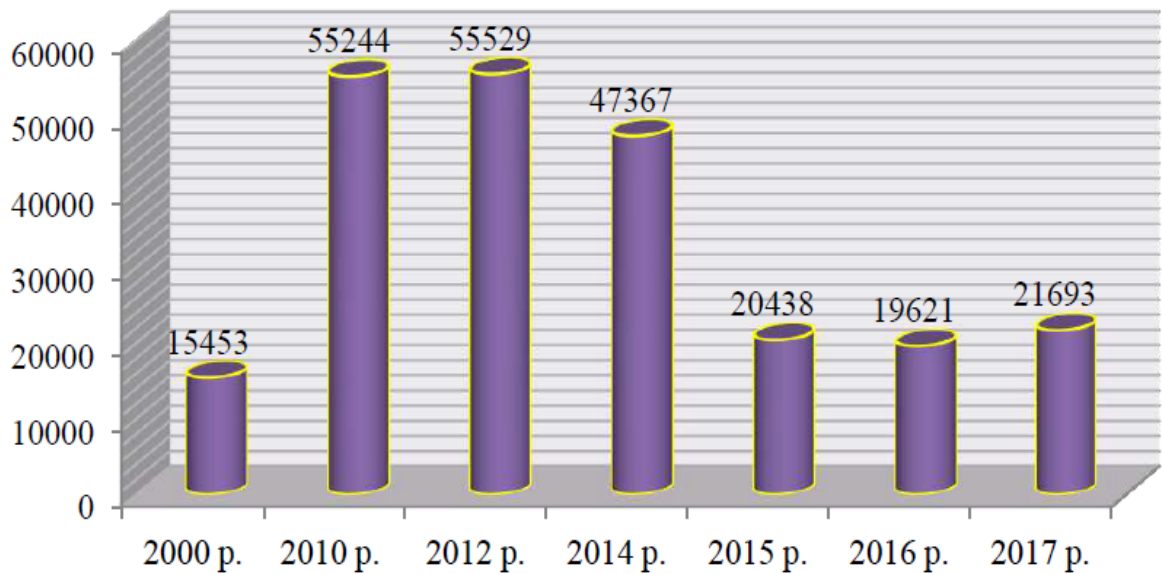
Аналізуючи показники кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку у Волинській області, треба зауважити загальну тенденцію до скорочення кількості таких закладів у період з 2009 по 2017 рр. Така ж ситуація щодо кількості місць у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, показники яких скоротилися практично вдвічі (рис. 2.2.1).

Рис. 2.2.1 Динаміка кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку у Волинській області [11]

Відповідно значно скоротилася кількість дітей, що перебували в закладах оздоровлення, в яких протягом 2013–2017 рр. простежувалося значне скорочення показників (рис. 2.2.2).

Окремо варто вирізнити ситуацію з санаторно-курортними та оздоровчими закладами Волинської області. До таких відносяться заклади розміщення різного профілю, що надають комплекс послуг лікувально-оздоровчого характеру. Треба вказати на важливе місце таких закладів у системі молодіжного й дитячого туризму, оскільки окремі з них можуть діяти протягом усього року або сезону, виконуючи при цьому оздоровчо-рекреаційну й економічну функції.

■ Кількість дітей, які перебували у закладах оздоровлення, осіб

Рис. 2.2.2 Динаміка кількості дітей, що перебували у закладах оздоровлення та відпочинку, Волинська область [11]

Особливе місце в цій системі належить санаторіям, що є основними лікувально-профілактичними закладами для лікування та оздоровлення дітей і молоді. Аналізуючи динаміку санаторно-курортних та оздоровчих закладів Волинської області, треба зауважити, що в цілому за їх кількістю ситуація є стабільною. Проте в період із 2008 по 2017 рр. різко скоротилася кількість ліжок, а відповідно і кількість відвідувачів у санаторіях та пансіонатах із лікуванням (рис. 2.2.3).

Аналогічна ситуація – з санаторіями-профілакторіями, в яких із 2008 р. значно скоротили кількість місць для відвідувачів. Бази та інші заклади відпочинку за останні роки зберегли кількість місць для відвідувачів на рівні 2,5 тис. Усі ці тенденції є несприятливим чинником у розвитку молодіжного та дитячого туризму в цілому, проте створюють нові передумови розвитку інших форм дозвілля та відпочинку дітей і молоді.

Однією з форм дитячого та юнацького відпочинку й дозвілля, що поступово розвивається і набуває популярності, є літні дитячі табори.

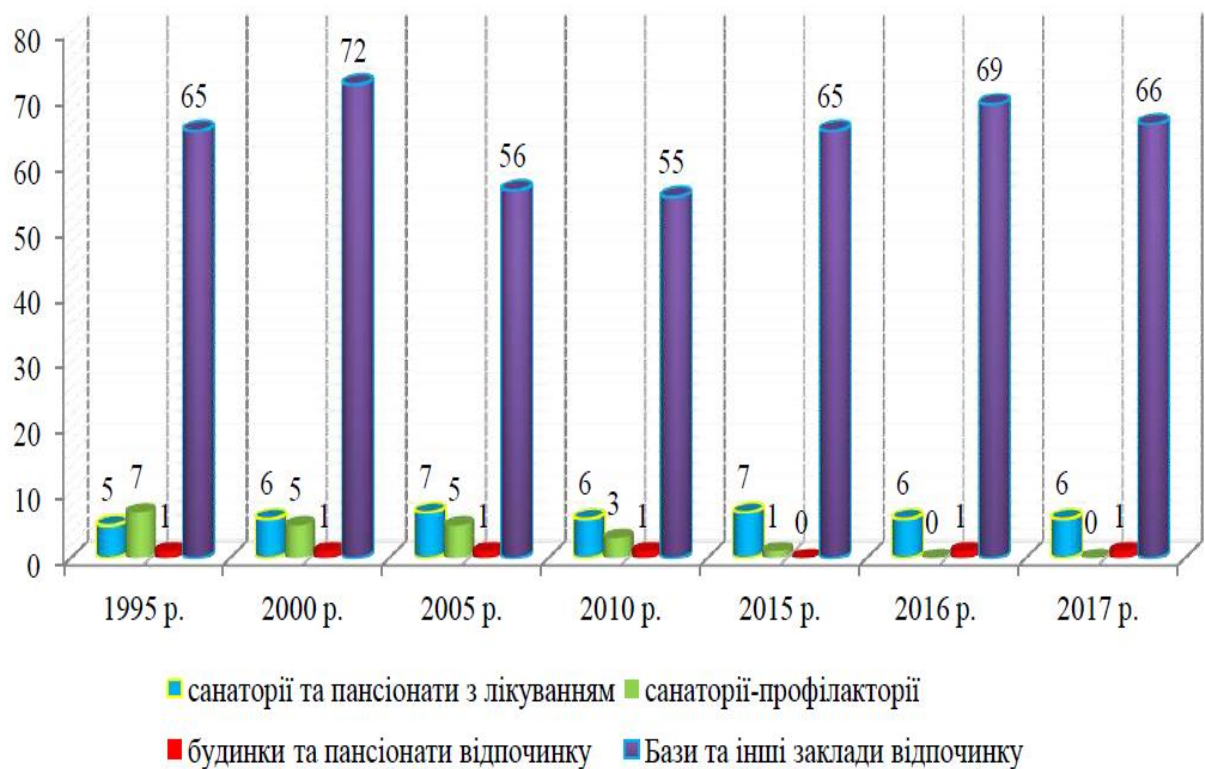

Рис. 2.2.3 Динаміка кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Волинській області [11]

В сучасних соціально-економічних умовах вони є найдешевшим, а, отже, доступним відпочинком, що дає можливість зменшити собівартість оздоровлення окремої дитини й водночас дозволяє охопити оздоровленням більшу кількість дітей. Такого роду відпочинок дітей і молоді виконує надзвичайно важливі освітньо-виховну та соціокультурну функції.

На території Волинської області функціонує більше десятка дитячих та юнацьких літніх стаціонарних таборів: дитячий табір «Європа ART» у с. Замлиння, дитячий табір «Волинська Січ» у с. Пулемець, дитячий табір «Чарівне озеро» в с. Дольськ, дитячий табір «Сонячний» у с. Гараджа, дитячі санаторії та пансіонати з лікуванням санаторії-профілакторії будинки та пансіонати відпочинку Бази та інші заклади відпочинку табори «Чайка» та «Супутник» у с. Світязь, дитячий табір «Ровесник» у с. Забороль, дитячий табір «Волинська січ» у с. Острів'я, дитячий табір «Веселка» в с. Терешківці,

дитячий табір «Світязь» у с. Пульмо, дитячий табір «Барвінок» у с. Павлівка, дитячий табір «Оберіг» у с. Уховець, дитячий табір «Хорунжий» у м. Ковель, Єпархіальний молодіжний літній табір у смт. Колки, Єпархіальний православний дитячий табір «Стежка добра» в с. Старосілля, дитячий табір «Моя Країна» в с. Острів'я. Також варто зауважити тенденцію до зростання їх кількості [7].

На думку Зейко В. О. [11], важливим і водночас актуальним є охоплення таких категорій дітей та молоді, які вже мають певні туристські навички. Тому в області потрібно також робити акцент на розвитку пересувних дитячих і юнацьких таборів. Треба зауважити, що потенціал для організації такого роду відпочинку та дозвілля на території Волинської області є достатнім. Особливо це стосується північних районів області, де вже існують туристсько-краєзнавчі маршрути різних категорій складності. Вважаємо за доцільне в процесі організації літніх пересувних дитячих та юнацьких таборів звертати увагу на їх профільність, тобто створення краєзнавчих, спортивних, орієнтувальних, екологічних таборів тощо.

Важливою формою дитячого та юнацького відпочинку є також лікувально-оздоровчий туризм. Він передбачає перебування в санаторно-курортних установах із метою профілактики захворювань, дозвілля та відпочинку. Дитячі санаторії створені для відпочинку, лікування та оздоровлення дітей, вони є лікувально-профілактичними закладами. Тут дозвілля поєднано з різними розважальними програмами та заходами.

На території Волинської області функціонує п'ять дитячих санаторіїв різного профілю. Так, Волинський обласний дитячий протитуберкульозний санаторій «Згорани» спеціалізується на лікуванні й оздоровленні дітей із нетиповими захворюваннями системи дихання, а також дітей, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС. Цей заклад є важливим елементом у системі дитячого лікування та оздоровлення на території Волинської області.

Волинський обласний санаторій матері та дитини «Турія»

спеціалізується на бальнео- і фітолікуванні, що базується на сприятливому кліматі з чистим повітрям, лісами з високим ступенем фітонцидності.

Дитячий санаторій «Лісова Пісня» відомий своїми водними та лісовими рекреаційними ресурсами. Розташований на березі озера Пісочне (територія Шацького національного природного парку).

Санаторій матері та дитини «Пролісок» знаходиться на території національного природного парку в екологічно чистій зоні. Він спеціалізується на лікуванні і дітей, і дорослих. Природними рекреаційними ресурсами санаторію є мінеральні лікувальні, хлоридно-натрієві та термальні води, а також ліси високого ступеня фітонцидності.

Обласний дитячий санаторій «Дачний» спеціалізується на реабілітації дітей із органічним ураженням нервової системи, а також дітей-інвалідів та тих, які потерпіли внаслідок аварії на ЧАЕС.

На думку Зейко В. О. [11], сучасна система дитячих санаторіїв на території Волинської області потребує реорганізації, оскільки в останні роки ринок лікувально-оздоровчого туризму зазнав певних змін. Традиційні санаторії перетворюються на поліфункціональні оздоровчі центри, тобто ті, що розраховані на ширше коло споживачів у зв'язку зі зміною попиту на лікувально-оздоровчі послуги. Споживачі таких послуг все частіше надають перевагу активним видам відпочинку. Тому для того, аби лікувально-оздоровчі заклади ефективно виконували свою функцію, необхідно відповідати сучасним вимогам споживачів рекреаційних послуг.

Вагомою проблемою дитячих санаторіїв Волинської області є недостатня фінансова підтримка з боку держави. Для того, щоб відповідати вимогам, вони змушені надавати ширший перелік послуг, який часто не співпадає з послугами оздоровлення. Треба зауважити неефективне використання природних рекреаційних ресурсів, зокрема бальнеологічних і лісових, а також досить низьку якість обслуговування в більшості санаторіїв. Водночас дитячі санаторії області зберегли лікувальну функцію,

урізноманітнивши програми дозвілля дітей культурними та спортивними заходами, розширивши асортимент послуг лікування й оздоровлення.

Пріоритетними видами туризму у Волинській області, які передбачають схожі з молодіжним і дитячим туризмом, форми відпочинку та дозвілля дітей і молоді, на думку Зейко В. О. [11], є лікувально-оздоровчий, культурно-пізнавальний та екологічний туризм. Саме такі різновиди пізнавального туризму є основою для впровадження та розвитку туристсько-краєзнавчої діяльності, що є важливим напрямком екскурсійної діяльності дітей та молоді. Найбільш доступною й організаційно простою формою такої діяльності є туристсько-краєзнавчі подорожі.

Враховуючи те, що розвиток дитячого та юнацького туризму на території Волинської області не повністю відповідає потенціалу природних та суспільних рекреаційно-туристичних ресурсів, вважаємо за доцільне розглянути можливості організації туристсько-краєзнавчих подорожей на територіях, які є мало розвіданими, але придатними для активного відпочинку, оздоровлення та екскурсійної діяльності учнів та молоді. До цього також спонукає недостатня кількість стаціонарних оздоровчих закладів. Як було вже сказано, всього в області функціонує п'ять дитячих санаторіїв: «Дачний» у Ківерцівському районі, Волинський обласний санаторій «Лісова Пісня» в Любомльському районі, санаторій матері та дитини «Пролісок» у Ківерцівському районі, Волинський обласний дитячий протитуберкульозний санаторій «Згорани» – Любомльський район, Волинський санаторій матері та дитини «Турія» в Ковельському районі. Необхідно шукати альтернативні форми організації активного відпочинку дітей та молоді. Однією з них є автобусні екскурсійні поїздки та туристсько-краєзнавча діяльність (походи, наметові та профільні табори тощо).

Варто зауважити, що в процесі організації активного відпочинку дітей та молоді треба поєднувати автобусні екскурсійні поїздки з пішохідними маршрутами для дитячо-юнацьких туристських груп. Такі комбіновані форми

відпочинку та дозволяя можливо проводити під час дводенних та трьохденних поїздок. Значний рекреаційний ефект відзначається саме в довготривалій період рекреаційної діяльності. Це пояснюється тимчасовою зміною побутової обстановки, умов проживання, життєдіяльності, соціальних зв'язків тощо. Такі умови найкраще підходять саме для учнів шкіл середніх і старших класів.

Щоб продемонструвати потенціал природних туристичних ресурсів Волині, які використовуються та можуть бути залучені у дитячому і молодіжному туризмі, нами було створено карту перспективних природних туристичних об'єктів для розвитку молодіжного та дитячого туризму Волинської області (рис. 2.2.4).

На території Волинської області крім трьох національних парків («Шацького», «Цуманська Пуща», «Прип'ять-Стохід») та Черемського природного заповідника великий потенціал для розвитку дитячого і молодіжного туризму мають заказники: «Губин», «Липине», «Воротнів», «Нечимне», «Стохід», «Нуйнівський». Найбільша відвідуваність юних екскурсантів спостерігається у ботанічному заказнику «Воротнів» через його близьке розміщення до обласного центру. Заказники «Губин», «Нечимне», «Воротнів» входять до багатьох туристичних маршрутів.

Серед перспективних для молоді пам'яток природи виділяють гідрологічні: «Оконські джерела», «Озеро Добре», «Путилівка»; ботанічні «Модриновий ліс», «Богуславський ялинник»; та комплексну пам'ятку «Горинські крутосхили». Зокрема, «Озера Добре» та «Горинські крутосхили» - пам'ятки природи загальнодержавного значення.

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва використовуються у дитячому та молодіжному туризмі у комплексі та поєднанні з іншими туристичними об'єктами, часто включаються у туристичні маршрути, проте спеціально туди ніхто не їде. До прикладу, всі екскурсії містом Володимир-Волинський розпочинаються з парку-пам'ятки «Слов'янський».

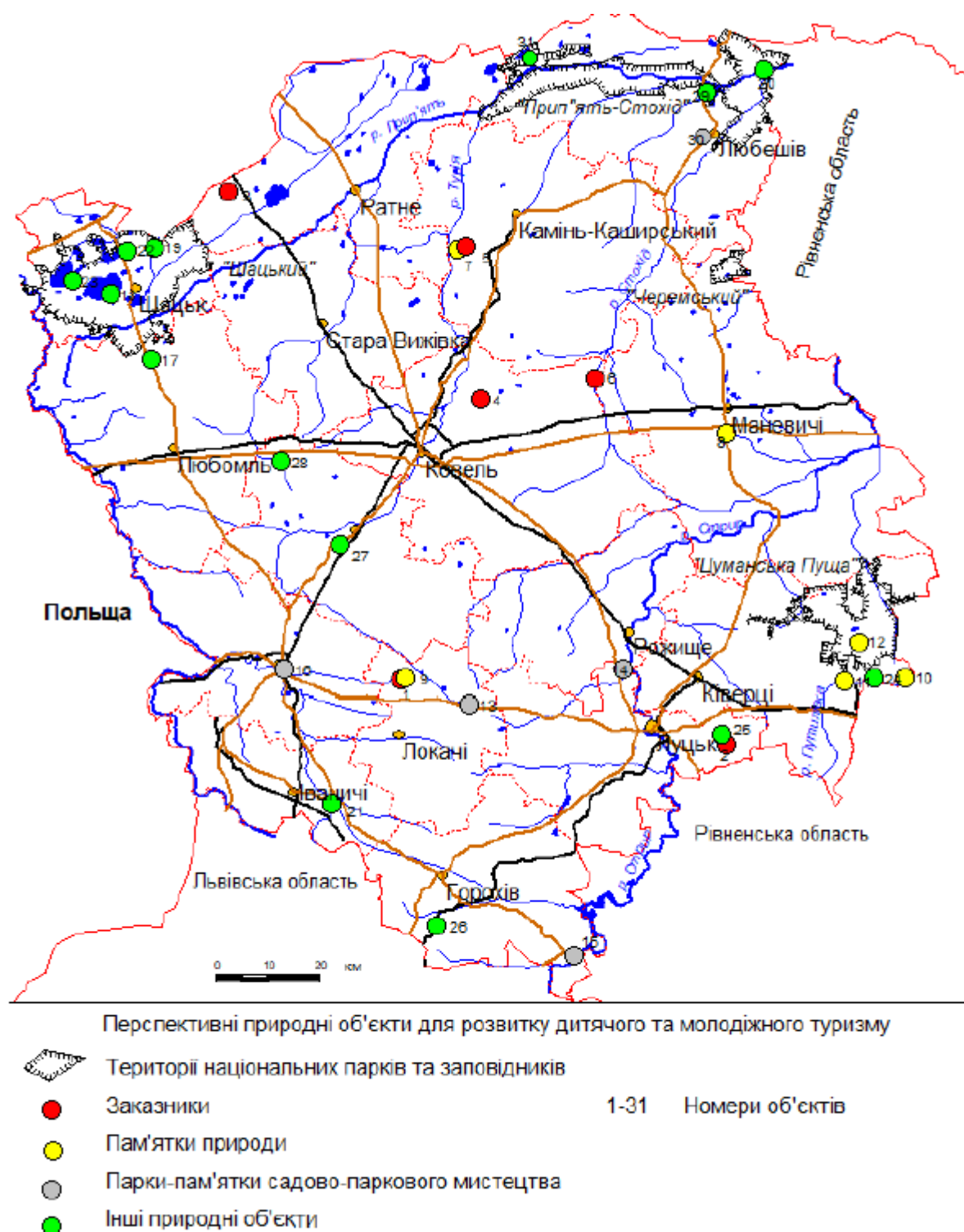

Рис. 2.2.4 Перспективні природні об'єкти Волинської області для розвитку молодіжного та дитячого туризму [11]

Інші природні об'єкти Волинської області, які використовуються та мають перспективу у дитячому та молодіжному туризмі: оз. Світязь, оз.

Пулемецьке, оз. Острів'янське, оз. Луки, оз. Пісочне, оз. Піщанське, оз. Біле, оз. Велике Згоранське, оз. Кримне, оз. Пісочне, оз. Сомине, оз. Люб'язь, оз. Велище (с. Соловичі), річки Стир, Путилівка, Стохід, Прип'ять, Турія, ставки с. Грем'яче, ставок та турбаза «Юний турист» поблизу с. Гараджа, найвища точка Волинської області поблизу села Брани.

Для досконалішого розроблення та нових перспективних маршрутів для дітей та молоді Волинською областю та з метою раціонального використання природних ресурсів, нами було вирішено провести статистичний аналіз напрямків, якими найчастіше подорожують туристи до 18 років з м. Луцька. Всі вони представлені в таблиці 2.2.2, статистична інформація надана Управлінням освіти, науки та молоді Луцької міської ради та дирекціями шкіл м. Луцька.

Таблиця 2.2.2

Кількість турів школярами м. Луцька по різних маршрутах з 2010-2017 рр.* [11]

Напрямок	Кількість турів	Кількість турів, %
1	2	3
Львів	793	27,1
Рівне	264	9,0
Яремче	219	7,5
Львівські замки	212	7,2
Закарпаття	205	7,0
Колодяжне	161	5,5
Володимир-Волинський	128	4,4
Дубно, Кременець, Збараж	125	4,3
Остріг, Межиріч, Пересопниця	118	4,0
Кам'янець-Подільський	114	3,9
Берестечко	102	3,5
Лопатинь, Човниця	61	2,1
Рокині	59	2,0
Інші непопулярні напрямки	57	1,9
Тернопіль	52	1,8

Продовж. табл. 2.2.2

1	2	3
Жовква, Крехів, Старгород	48	1,6
Київ	41	1,4
Заказник «Воротнів»	38	1,3
Костопіль, Березне, Базальтове	31	1,1
Почаїв	28	1,0
Умань	17	0,6
Черемський природний заповідник	15	0,5
Звірівське лісництво, НПП «Цуманська пуца»	15	0,5
Шацькі озера, НПП «Шацький»	15	0,5
Грем'яче, санаторій «Пролісок»	7	0,2
НПП «Прип'ять – Стохід»	6	0,2
Всього	2931	100,0

* Складено за матеріалами управління освіти, науки та молоді Волинської ОДА

Таблиця 2.2.4

Кількість турів школярами м. Луцька з 2010-2017 рр. у межах

Волинської області* [11]

Напрямок	Кількість турів	Відсоток від загальної кількості турів, %
с. Колодяжне	161	5,5
м. Володимир-Волинський, с. Зимне	128	4,4
м. Берестечко	102	3,5
с. Лопатинь, с. Човниця	61	2,1
с. Рокині	59	2,0
Заказник «Воротнів»	38	1,3
Черемський природний заповідник	15	0,5
Звірівське лісництво, НПП «Цуманська пуца»	15	0,5
Шацькі озера, НПП «Шацький»	15	0,5
с. Грем'яче, санаторій «Пролісок»	7	0,2
НПП «Прип'ять – Стохід»	6	0,2

* Складено за матеріалами управління освіти, науки та молоді Волинської ОДА

Статистика найпопулярніших напрямків майже ідентична із загальними показниками Волинської області. У сегмент від 2 до 6 % усіх подорожей потрапляють поїздки по культурно-історичним рекреаційним об'єктам Волині: с. Колодяжне, м. Володимир-Волинський, с. Зимне, с. Рокині, с. Лопатинь. Дуже прикро зауважувати, що природні рекреаційні об'єкти, якими багата Волинська область, майже не відвідуються луцькими школярами (по кілька поїздок щороку). Виділяється більшою кількістю турів лише Воротніський заказник, проте його головна перевага – не природа, а десятикілометрова відстань від м. Луцька (табл. 2.2.3 та 2.2.4).

У наступному розділі нами буде здійснено розробка екскурсійного культурно-пізнавального туру по Волинській області.

2.3 Розробка екскурсійного культурно-пізнавального туру для школярів по Волинській області

Ми пропонуємо тур «Поетична Волинь для школярів». Тут буде вдосталь можливостей для того, аби закохатися, здивуватися, жажнутися й усміхнутися. Вам буде весело, пізнавально і цікаво. Ви відвідаєте: місто Володимир, Зимненський жіночий монастир с. Зимове, с. Колодяжне (музей Лесі Українки).

1. Основні дані для проектування туру.

1.1. Тривалість туру – 1 день.

1.2. Розміщення – не передбачено.

1.3. Чисельність групи.

Чисельність групи туристів становить 20 осіб, вік не менше 7 років, керівник групи – безкоштовно.

1.4. Супровід гідом.

Група забезпечена супроводом гіда-екскурсовода.

1.5. Транспортне забезпечення.

До м. Луцьк туристи добираються самостійно. За програмою даного туру, група є трансфер за маршрутом туру і назад комфортабельним автобусом.

1.6. Основні локації туру

1. Місто Володимир-Волинський.

Археологічні знахідки свідчать, що на території міста люди жили в різні історичні епохи: тут виявлено залишки поселень доби міді (ІІІ тисячі років до н.е.), раннього заліза (І тисяча років до н.е.) і перших століть нашої ери. Стародавнє місто Володимир було розташоване у південній частині сучасного міста і мало вигляд неправильного п'ятикутника, укріпленого валами та ровами. Воно було розташоване в трикутнику між річкою Луга (стара назва «Луг») та її притоками, які також були елементами старих фортифікаційних споруд.

Зі слів літописця Нестора «Доблесний князь Олег покорил в 885 году славянские племена». Ці слов'янські племена жили по верхів'ях рік Західний Буг, правих приток Прип'яті, центром яких було місто Ладомир. За угорськими хроніками, так званими «Нотаріями короля Бели», місто існувало вже в 884 році під назвою Ладомир. А перша літописна згадка про місто під назвою Ладомир відноситься до 866 р., а Володимир – до 988 р. Вона збереглась у «Повесті временних лет» – найдревнішому київському літописі, укладеному у ХІІ ст. на основі попередніх літописних записів та у давніх літописах під 988 р. У 906 р. ці племена брали участь у поході Олега проти греків. Це означає, що волиняни ввійшли до складу Русько-Київського князівства ще на початку Х ст.. Це був період об'єднання східнослов'янських племен в єдину державу – Київську Русь (Русь-Україна).

Вперше Володимир згадується в літописах під 988 р., коли київський князь Володимир Святославич, прозваний за свої діла «Великим» здійснив похід на Захід. Тут на землях волинян та бужан, на правому березі річки Луги

підпорядкував язичне місто під назвою Ладомир. І у 988 р. нарік його своїм іменем – Володимир.

У цей період Ладомир стає значним культурним, торгівельним та військовим центром. Місто знаходилося у прикордонні і в центрі Волинської землі, на перетині важливих шляхів. По утворенню єдиної держави з центром в Києві роль Володимира зростає. Його вигідне стратегічне положення зумовлювало розміщення тут великих торгівельних осередків та місій, в тому числі зарубіжних.

В хроніках раннього середньовіччя Володимир згадується як столиця значних слов'янських племенних об'єднань. Варто згадати про ранньослов'янське поселення VI-IX ст./, Зимнівське городище, що в 5 кілометрах від міста. Це поселення на початку 9 століття було повністю знищене варварами. Бурхливий розвиток Володимира в X-XI ст. привів до того, що в його міську територію було внесено і Зимне, де споруджено монастир відомий з 1054 р., і виник один з міських некрополів що нараховував майже 500 курганів. Місто мало дуже міцні, досконалі укріплення. На високих земляних валах були збудовані стіни з кількома воротами. В X-XII ст. у місті були розвинуті зброярське, ювелірне ремесла, гончарство та кам'яне будівництво. Археологічні знахідки на відомих пам'ятках давнини свідчать про високий рівень ремісників Володимира. З міста був поширений експорт зброї, ювелірних виробів за межі Волині. На початку XII ст. у місті орієнтовно нараховувалось понад 20 тис. жителів. За літописними та археологічними знахідками княжий період відзначався значним економічним розвитком, в тому числі будівництво. У місті було побудовано 8 кам'яних храмів (X-XIII ст.) , разом з дерев'яними – понад 20 храмів і палаців. У XII ст. у місті склалась своя архітектурно-будівельна школа [16].

Часті міжусобні війни, напади ятвячів та литовців, а від 1240 р. руйнівні напади татар, завдавали величезної шкоди місту. Особливо трагічно закінчилися напади татар на Володимир у 1241 і 1261 рр., коли не тільки

замок, але й ціле місто було стерте з лиця землі. Данило Галицький, князь Василько, а пізніше його син Володимир Василькович, боронили та відбудовували Володимир. Після Володимира Васильовича на володимирському столі княжили: від 1292 р. Юрій I, Андрій I, Лев II і Болеслав, Юрій II (у 1340 р.) На цьому лінія Романовичів обривається. На печатках грамот Юрія II постаті останніх володимирських князів на троні одягнені в мантиї із короною на голові (що свідчить про королівський титул), а також з мечем на коні.

Після трагічної смерті Юрія II (він був отруєний), польський король Казимир захопив Володимир і почав тут будувати великий мурований замок, однак невдовзі змушений був відступити, залишаючи замок князю Любарту Гедіміновичу недобудованим. З невідомих причин Любарт нищить кам'яний замок. Після 1341 р., коли столиця під брязкіт мечів переходить до східного міста Луцька, Володимир стає центром удільного Волинського князівства [16].

Як видно з документів, місто Володимир в XIII-XIV ст. веде велику торгівлю з Польщею, Чехією та Тевтонським орденом, але відсунення кордонів і перенесення столиці князівства спричиняє майже цілковите припинення торгівлі. Володимир, безустанно плюндрований татарськими загонами, стає поступово містом-руїною. В 1324 р. місту було надано Магдебурзьке право. У складі Литви воно перебувало до Люблінської унії 1569 року, коли Польща і Литва об'єднались в одну державу. Після Люблінської унії місто перейшло до корони Польської. Володимир стає місцем перебування уніатських митрополитів. В XVI ст. було дві ревізії замку. Із актів ревізії 1545 р. відомо, що Володимирський замок знищений пожежею. Король Казимир разом з дружиною відвідав Володимир і велів відбудувати замок, тоді ж він віддав Володимирське староство князю Олександру Сангушковичу. З ревізії 1552 р. дізнаємося, що замок побудовано з дубового дерева стараннями городничого Солтана, і що він має п'ять веж.

В'їздна чотирикутна, інші круглі, королівський палац, побудований з соснового дерева і покритий гонтою, є церква Іокима і Анни та дванадцять домів. І ледве місто починає підніматися після татарських нападів XV ст., як знову було пограбоване та спалене в 1657 р., під час шведської війни. В 1774 р. король Станіслав-Август підтвердив місту магдебурське право і збільшив число ярмарок. В найтяжчі часи, в 1593 і 1652 рр. відбувалися у Володимирі так звані саймиші Волинського воєводства, урядовав міський суд Київського воєводства, саймиші Київського воєводства. Саймиші проходили в Успенському соборі, побудованому ще за часів Мстислава Ізясловича (1154-1162 рр.), або в домініканському костелі. У 1786 р. у місті відкрито аптеку, взагалі, першу на Волині. У місті діяла друкарня. В 1588 р. князь Костянтин Острожський реформує давню школу при православній кафедрі, призначаючи двох вчителів з слов'янської та грецької. На початку XVII ст. школа переходить під патронат єпископа Іпатія Потія. Його наступник реєструє її на зразок єзуїтських колегій, пізніше ця школа переходить до Василіан. У вісімнадцятому столітті школа у Володимирі називається колегіумом і має шість класів. Колегіум отримує статус вищого навчального закладу. В ньому навчалось більше 400 учнів, а також освіту тут здобували Феофан Прокопович та Стубелевич.

У 1795 р. місто Володимир приєднано до росії, як повітове місто новоутвореної Волинської губернії і перейменовано у Володимир-Волинський. Школа (колегіум) переходить під управління Волинської учбової округи і, як усі школи, підлягає Фадею Чацькому, як п'ятикласна повітова школа. Після першого польського повстання 1831 р. школа була закрита і лише в 1869 р. у Володимирі-Волинському знову було відкрито двокласну російську повітову школу. В цей же рік було відновлено Волинську єпархію і призначено православного єпископа. В 1887 р. в пам'ять 900-річчя Хрещення Русі у Володимирі при св. Василівській церкві було засноване Православне Свято-Володимирське Братство, одним із основних

завдань якого було збереження древніх церковних пам'ятників, в т.ч. збереження Мстиславового храму від дальшого руйнування. В число завдань входило обладнання сховища древніх літературних та інших пам'яток і бібліотеки з книг релігійно-мирського змісту.

У 1892 р. у Володимир-Волинському налічується 8836 жителів; 1199 будинків (з них 133 кам'яні); тютюнова фабрика та трубочний завод, на яких працювало 33 робітники. Вулиці не бруковані, лише подекуди прокладені дерев'яні тротуари у дві-три дошки. Чотири рази в рік бувають ярмарки. Трохи оживила місто побудована у 1908 р. залізниця, яка сполучила Володимир з Ковелем, а тим самим з Варшавою та Києвом. Місто славилось своїм гончарним промислом, при міському магістраті до 70-х років XIX ст. існувала цехова управа гончарів.

На початку першої світової війни майже все населення міста було евакуйоване на схід. Залишилися лише підрозділи Бородинського полку. У 1915 р. Володимир-Волинський зайняли австрійські війська. Під час окупації містом командував військовий посадник – українець Гнат Мартинець. У цей час при сприянні Українських Січових Стрільців, що перебували тут, створилися школи. У Володимирі українська школа нараховувала понад 300 дітей. З 1921 по 1939 роки Волинь була у підпорядкуванні Польщі. У цей період місто носило назву «Владзімеж». Безкінечні війни у період княжої доби, першої і другої світових воєн, знищили не тільки унікальні пам'ятники старовини, а і його населення.

Відповідно до постанови Верховної Ради України № 1959-IX від 21 грудня 2021 р. «Про перейменування міста Володимир-Волинський Володимир-Волинського району Волинської області» м. Володимир-Волинський перейменовано у м. Володимир [16].

2. Зимненський жіночий монастир.

Перша літописна згадка про Святогірський монастир в селі Зимне з'явилася приблизно в кінці XI століття в відомої всім «Повісті минулих літ».

Нестор Літописець стверджує, що в цьому монастирі, на зворотному шляху з Константинополя, помер перший ігумен Києво-Печерської лаври – преподобний Варлаам. Однак інші джерела стверджують, що перша документальна згадка про Зимненський Святогірський монастир з'явилися в 1458 р., за часів правління Феодора Чарторийського, за указом якого в 1495 р. на місці дерев'яної церкви князя Володимира Великого був споруджений кам'яний Свято-Успенський храм. Він дуже гармонійно вписався в існуючий ансамбль монастиря. Разом з храмом були споруджені також дзвіниця (вага дзвону становить 720 кг, його так і називають «дзвін Чарторийських») і башти, які суттєво зміцнили оборонну здатність фортеці. А це було вкрай важливим чинником, враховуючи постійні набіги татар.

Важливою частиною Зимненського монастиря є печерна церква Варлаама, яка існувала ще в домонгольський період. Пізніше археологами були виявлені тут давні поховання і старовинні написи на стінах. Поруч з виходом з печер розташований найдавніший храм Зимненського монастиря – храм Святої Трійці. Незважаючи на постійні війни протягом декількох століть, йому вдалося вціліти і до наших днів. У той час, ще в XV ст., Зимненський Святогірський монастир вважався одним найбільших і могутніх церковно-фортифікаційних комплексів [12].

Головною святинею Зимненського монастиря вважається чудотворна Зимненська ікона Божої Матері, яку, згідно древнім сказанням, монастирю подарував Володимир Великий. Саме цією іконою був благословенний шлюб князя з грецькою царівною Анною в 988 р. Патріархом Миколою II Хрісоверхом з Константинополя. Незважаючи на складну історію існування (війни, облоги, боротьба між церквами за право володіння Зимненським монастирем та багато інших сумних моментів), ікона Божої Матері збереглася і до наших днів. Вона до цих пір робить чудотворну і благодатну допомогу віруючим людям і захищає Зимненський Святогірський монастир.

У 1724 р. власником Зимненського монастиря став волинський

староста Михайло Чацький. Будучи фанатичним католиком, він наказав перебудувати православний Свято-Успенський храм на костьол, зробити з п'ятикупольного двохкупольний монастир. Усипальниця князів Чарторийських, засновників цього монастиря, була повністю розграбована і розорена. За переказами відомо, що в момент осквернення чудотворної ікони Божої Матері М. Чацький повністю втратив зір і помер через три роки.

Завдяки фінансам імператорського двору в другій половині XIX ст. почалася капітальна реставрація Зимненського Святогірського монастиря. Через 30 років ремонтні роботи були завершені, а Свято-Успенському храму знову надали канонічний православний вигляд.

Під час однієї з жорстоких битв Першої світової війни в Свято-Успенський храм потрапили 3 снаряди руйнівної сили. Але сталося диво: надприродним чином снаряди не розірвалися, і храм уцілів. Ці три снаряди і зараз стирчать в одній зі стін Собору. Не пройшла повз Зимненського монастиря радянська влада. У 1939 р. вона закрила монастир, а на його території розмістила тракторну бригаду.

Лише в 1991 р. завдяки сумлінним старанням і сильним молитвам черниці Стефани та інокіні Галини, які прибули до Зимного з Корецького монастиря, а також активним фінансовим пожертвам благодійників жахливі руїни Зимненського Святогірського монастиря перетворилися на райський куточок Волині [12].

3. Музей-садиба Лесі Українки.

Музей-садиба Лесі Українки в Колодяжному доводить, що справжнім геніям не важливі умови, щоб творити, адже натхнення приходить до них і в галасливих містах, і в сільській місцевості. Тому такий інтерес у туристів, які цікавляться творчістю великої поетеси, викликає цей музей. Бо ж саме тут провела своє дитинство та юність і надихалася красою природи, а також волинських легенд, пісень Леся Українка, саме тут сформувалося її світовідчуття та прокинувся її письменницький талант.

Історія музею-садиби Лесі Українки. До Колодяжного сім'я Лариси Петрівни Косач переїхала з Луцька 1882 р., коли майбутній поетесі виповнилося 11 років. Садиба відразу стала улюбленим місцем для всієї родини. Спершу родина жила в будинку, який називала «великим», згодом спеціально для Лесі поряд збудували «білий» будиночок, а ще пізніше, коли діти подорослішали, батьки перебралися у новий – «сірий» дім. Джерело фото: kovelpost.com. Хоча прожила Леся Українка у своєму «білому» будинку лише до 1897 р., але після довгих від'їздів завжди поверталася в Колодяжне, вважаючи його своєю батьківщиною. Під час Другої світової війни садибу було практично зруйновано, тож музей створено у відреставрованому й оновленому приміщенні 1949 р.. 1991 р. садибу вдруге повністю відреставрували, наблизивши її до європейських музейних стандартів, а також оновили й розширили експозицію.

Експозиція музею-садиби Лесі Українки розмішена у двох меморіальних будинках – «білому» Лесиному та «сірому» батьківському, де представлено документальні матеріали з життя і творчості Лесі Українки, Олени Пчілки та інших членів сім'ї Косачів. Тут розташовано кілька кімнат-експозиційних залів, які складаються із таких розділів: «Волинськими стежками Лесі Українки»; «Колодяжне – колыска Лесиного таланту»; «Крізь усе життя – до «Лісової пісні»; «Історія музею. Трагедія родини Косачів». Садиба-музей оточена красивим парком зі ставком. Саме прогулянки цими мальовничими місцями надихнули Лесею Українку на створення багатьох чудових творів: «Сафо», «Співак», «Русалка», «Конвалія», і саме тут з'явився її псевдонім. Цікаві експонати Серед 6 тисяч музейних експонатів особливо популярними є особисті речі Лесі Українки та її одяг: корсет; намисто; стрічки; шкатулка для прикрас; сорочка, оздоблена Оленою Пчілкою і подарована М. Кривинюку; рояль, виготовлений 1860 року французькою фірмою, яка працює і досі. Його подарувала дружина Михайла Драгоманова – улюбленого Лесиного дядька. Джерело фото: volyn-kraay-mus.at.ua. Цікаво

також побачити сімейні фотографії, речі побуту та етнографії, старовинні й вишукані меблі, рукописи і прижиттєві видання творів письменниці та багату сімейну бібліотеку. Про кожен експонат тут розкажуть цікаву історію, детально ознайомлять вас із подіями, які відбувалися у житті Косачів та вплинули на становлення Лесі Українки як письменниці [36].

1.7 Програма обслуговування

Програма обслуговування туристів у турі «Поетична Волинь для школярів» наведена у табл. 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Програма туру «Поетична Волинь для школярів» [складено автором]

День	Дні та локації походу
1-й день	
8.00-9.30	Виїзд із м. Луцьк. Прибуття у м. Володимир
9.30-11.00	Оглядова екскурсія м. Володимир
11.00-12.00	Обід в кафе-бар «Лакотка», вул. Ковельська, 12, м. Володимир
12.00-12.30	Переїзд до с. Зимне
12.30-14.00	Екскурсія – Святогірський монастир в с. Зимне
14.00-15.30	Переїзд до с. Колодяжне
15.30-16.30	Екскурсія – Літературно-меморіальний музей-садиба Лесі Українки в с. Колодяжне
16.30-17.30	Повернення у м. Луцьк

Вартість путівки включає в себе наступні пункти: вартість проїзду; вартість харчування; вартість проживання; вартість трансферта; вартість екскурсійної програми; вартість страхового поліса.

Ціна ж туристичної путівки більше собівартості на величину витрат і прибутки туристичної фірми. Витрати, представлені в цих статтях, діляться на постійні і змінні. До категорії постійних витрат відносяться: вартість проїзду; вартість трансферта; вартість страхового поліса; оформлення всіх необхідних документів.

Як правило, постійні витрати не залежать від тривалості тура і якості обслуговування.

1.8 Калькуляція туру (табл. 2.3.2).

Таблиця 2.3.2

Калькуляція туру «Поетична Волинь для школярів» [складено автором]

№ з/п	Найменування витрат	Ціна, грн	Кількість	Формула	Загальна сума, грн
1	Трансфер	3000	-	-	3500
2	Вартість харчування на особу	75	20	-	1500
3	Квитки у музеї на особу – Літературно-меморіальний музей-садиба Лесі Українки	30	20	-	600
4	Заробітна плата гід-супроводжуючого	500	1 день, 1 особа	$V_z = \text{Денна ставка} * \text{Кількість днів роботи} * \text{Кількість гідів}$	500
5	Накладні витрати	-	10 %	$V_n = (п1 + п2 + п3 + п4) * 10\% / 100\%$	620
6	Страховання туристів від нещасних випадків на транспорті	40 грн турист/день	група 20 осіб	$V_c = \text{Вартість 1 доби} * \text{Кількість діб} * \text{кількість туристів}$	800
7	Прибуток	-	10 %	$Ціна = 10\%/100\% * (п1 + п2 + п3 + п4 + п5 + п6)$	762
8	Загальна вартість туру	-	-	$V_{тз} = п1 + п2 + п3 + п4 + п5 + п6 + п7$	8282
9	Ціна путівки на 1 особу	-	група 20 осіб	$Ц_{п} = V_{тз} / \text{Кількість осіб}$	415

Отже, вартість 1 путівки складе 415 грн.

У вартість входить: переїзд комфортабельними автобусом; супровід-гіда-екскурсовода; екскурсійне обслуговування; страхування туристів; страхування; вхід – монастир у с. Зимне.

У вартість туру не входить:

- доїзд до місця початку екскурсії (м. Луцьк);
- особисті витрати.

Під час туру обов'язковою наявність 1 педагога-організатора на 20 учнів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дитячо-юнацький туризм – це подорожі, походи, зльоти та інші рекреаційні заходи, здійснювані з метою духовного, фізичного і інтелектуального розвитку дітей, в т. ч. школярів, у віці від 7 до 18 років з різними цілями. Як складова освітнього процесу дитячо-юнацький туризм дозволяє організувати дослідження законів природи та суспільного ладу, пізнання власних фізичних сил та морально-вольових якостей в невимушених обставинах.

Дитячо-юнацький туризм – це вид туризму, що спрямований на задоволення дозвілля молоді. Даний вид туризму є стабільним компонентом доходу в бюджет у будь-якій країні. Але слід врахувати, що організація дитячого відпочинку має свою специфіку. Цим повинні займатися висококваліфіковані фахівці, які мають досвід роботи з дітьми.

Дитячо-юнацький туризм є одним із популярних напрямів в туризмі, який зосереджується на відпочинку та розвитку дітей. Цей вид туризму має свої особливості та вимоги, які повинні враховуватись при плануванні та організації дитячих таборів, екскурсій та інших подібних заходів. Дитячо-юнацький туризм може мати значний вплив на розвиток дитячої особистості та створювати сприятливі умови для здобуття нових знань та навичок.

Використання туризму як активного засобу виховання юної особистості дозволяє позитивно впливати на формування її життєво необхідних вмінь і навичок, удосконалювання його рухові здібності, здійснювати розвиток культурно-інтелектуальних та патріотичних якостей. Заняття туризмом не можна розглядати як короточасну розвагу, як самоціль для задоволення насамперед особистих інтересів молодшої людини, у відриві від розумового, трудового, морального та естетичного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич Н. О. Соціалізація особистості молодшого школяра засобами туристської роботи / Н. О. Базилевич // Вісник Запорізького національного університету. Серія: Фізичне виховання та спорт. – 2010. – № 1 (3). – С. 18-21.
2. Блистів Т. Мотиваційні пріоритети школярів до занять у центрах дитячо-юнацького туризму / Т. Блистів // Спортивна наука України. – 2015. – № 1 (65). – С. 70-75.
3. Герман І. В. Правове регулювання організації дитячого туризму в Україні / І. В. Герман // Молодий вчений. – 2019. – № 7 (71). – С. 329-336.
4. Грабовський Ю. А. Спортивний туризм: навч. посібник / Ю. А. Грабовський, О. В. Скалій, Т. В. Скалій. – Тернопіль : ТНПУ, 2007. – 302 с.
5. Демідієнко О. Я. Основи краєзнавства / О. Я. Демідієнко, О. М. Іонова, В. І. Кузнецова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.
6. Державна служба статистики України / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Державний реєстр дитячих закладів оздоровлення та відпочинку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drdz.mlsp.dov.ua/msm/>
8. Долгова К. Кластерна модель територіального комплексу дитячого туризму та рекреації в Україні / К. Долгова // Економічна та соціальна географія. – 2017. – Вип. 78. – С. 47-52.
9. Заколайло С. Безпека туристичного походу / С. Заколайло, М. Шульга, М. Зубалій // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди : науково-теоретичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uhsp.edu.ua/nauka/naukovi-vydannya/>.

10. Захаров С. В. Формування пізнавальних інтересів учнів основної школи у процесі позакласної роботи : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / С. В. Захаров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://irbis-nbuv.gov.ua/>.

11. Зейко В. О. Конструктивно-географічна оптимізація розвитку молодіжного і дитячого туризму у Волинській області : дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.11 / В. О. Зейко. – Луцьк, 2020. – 228 с.

12. Зимненський жіночий монастир / Anga Travel [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://anga.ua/sights/zymnenskyi_zhinochy_i_monastyr.html

13. Зубалій М. Д. Сучасна характеристика термінології і змісту туристської роботи / М. Д. Зубалій // Збірник наукових праць «Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді». – Вип. 16. – Кн. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lib.iitta.gov.ua/2820/1/Zubal%D1%96y_14.pdf

14. Івченко Л. О. Особливості організації дитячого туризму в Україні / Л. О. Івченко, С. В. Кужиль, М. В. Петренко // Економіка та держава. – 2019. – № 1. – С. 84-88.

15. Інструкція щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.10.2014 р. № 1124.

16. Історія міста Володимир / Офіційний сайт міста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://volodymyrrada.gov.ua/istoriya-mista/>

17. Калитка С. Рівень розвитку витривалості школярів 16-17 років, які займаються туризмом / С. Калитка, Т. Овчаренко, Л. Чеханюк // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ. Спецвипуск: Педагогіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uhsp.edu.ua/nauka/naukovi-vydannya/>.

18. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні /

В. Ф.°Кифяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tourlib.net/books_ukr/kyfjak.htm.

19. Кілінська К. Й. Рекреаційно-туристичний паспорт території – як форма рекреаційного моніторингу навколишнього природного середовища / К. Й. Кілінська, Н. С. Андрусак // Географія та туризм. – 2011. – Вип. 16. – С. 76-82.

20. Кілінська К. Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні : монографія / К. Кілінська, В. Руденко, Н. Аніпко, Н. Андрусак, Н. Коновалова та ін. – Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2010. – 250 с.

21. Кобзова С. М. Поняття «туристичний регіон», «регіональний туризм» та «туристський маршрут» у сучасному науковому дискурсі / С. М. Кобзова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 16 (203). – С. 24-31.

22. Колесник О. О. Формування класифікаційних ознак туризму в системі економічних аспектів розвитку суспільства / О. О. Колесник // Вісник ЖДТУ. 2009. – № 1 (47). – С. 171-175.

23. Колотуха О. В. Дитячо-юнацький туризм в Україні як специфічна територіальна рекреаційна система / О. В. Колотуха // Культура народів Причорномор'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/kolotuha.htm.

24. Кондрацька Л. П. Дитячий туризм в Україні: стан та перспективи розвитку / Л. П. Кондрацька // Регіональна економіка. – 2021. – № 3. – С. 126-130.

25. Костриця М. Ю. Шкільна краєзнавчо-туристична робота : навч. посібник / М. Ю. Костриця, В. В. Обозний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://irbis-nbuv.gov.ua/>.

26. Коханець П. Туристсько-краєзнавча діяльність – як ефективний засіб формування фізичних і вольових здібностей молодших школярів /

П. Коханець // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди: науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2008. – С. 85-88.

27. Крачило М. Географія: практичні заняття на місцевості / М. Крачило, В. Серебрій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

28. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм : навч. посібник / М. П. Крачило [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://buklib.net/books/21992/>.

29. Личак І. Юні туристи-краєзнавці: методичні рекомендації щодо організації туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми дошкільного віку / І. Личак. – Біла Церква, 2010. – 102 с.

30. Луцький Я. В. Туризм для всіх / Я. В. Луцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

31. Маланюк Т. З. Краєзнавство і туризм: навчальний посібник / Т. З. Маланюк. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – 205 с.

32. Мальцева Л. В. Дитячий туризм : навч.-метод. посіб. / Л. В. Мальцева, Г. О. Сорокіна; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 107 с.

33. Мальцева Л. В. Понятійний апарат як базовий компонент теоретичної підготовки фахівців сфери туризму / Л. В. Мальцева // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – 2009. – № 10 (173). – С. 34-38.

34. Мельнічук М. М. Молодіжний та дитячий туризм: сутність та класифікація за віком / М. М. Мельнічук, В. О. Зейко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. – 2016. – Вип. 44. – С. 118-122.

35. Михайліченко Г. І. Практика організації туристичних подорожей : навч. посіб. / Г. І. Михайліченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

36. Музей-садиба Лесі Українки, Колодяжне / IGotoWorld.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/66217_lesya-ukrainka-museum-estate.htm

37. Наказний М. О. Проектування діяльності дитячого оздоровчого закладу: теорія і технологія: монографія / М. Наказний. – Дніпропетровськ, 2010. – 476 с.

38. Павелко Г. Г. Туризм і краєзнавство в школі: методичний посібник / Г. Г. Павелко // Краєзнавство. Географія. Туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

39. Пангелов Б. П. Організація та проведення туристко-краєзнавчих подорожей: навчальний посібник / Б. П. Пангелов. – К.: Академ-видав, 2010. – 248 с.

40. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство. Навчальний посібник / Є. В. Панкова Туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tourlib.net/books_ukr/pankova.htm.

41. Плешивцова М. В. Організація дитячого туризму в Україні / М. В. Плешивцова // Географія та туризм. – 2014. – Вип. 14. – С. 153-159.

42. Позакласна робота з географії: сценарії заходів, робота з обдарованими дітьми / [укладач В. М. Андрєєва]. – Харків : Основа, 2006. – 240 с.

43. Положення про дитячий оздоровчий заклад. Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.03.2006 р. № 237.

44. Правила надання послуг пасажирського автомобільного транспорту. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 р. № 1184.

45. Правила проведення туристсько-краєзнавчих походів, експедицій, екскурсій з учнівською молоддю закладів освіти України (Наказ

Міністерства освіти і науки України № 237 від 24.03.2006 року).

46. Природні ресурси / Волинська державна обласна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voladm.gov.ua/article/prirodni-resursi/>

47. Про автомобільний транспорт: Закон України» від 5.04.2001 р. № 2344-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text>

48. Про затвердження заходів щодо державної підтримки розвитку молодіжного та дитячого туризму: Розпорядження КМУ від 12 травня 2004 р. № 298-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/298-2004-%D1%80#Text>

49. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

50. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України № 222-VIII від 2.03.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>

51. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р. № 375-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-17>.

52. Про курорти: Закон України від 5.10.2000 р. № 20265-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text>

53. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

54. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000 р. № 1841-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>

55. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян: Закон

України від 21.01.1994 р. № 3857-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>

56. Про порядок направлення дітей на оздоровлення та відпочинок: Положення від 31.01.2018 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z084118>

57. Про Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306.

58. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2465-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

59. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 №168-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>

60. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 р. № 1861-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>.

61. Про туризм: Закон України від 11.02.2015 р. № 324/95-вр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.

62. Про утворення державної спеціалізованої аварійно-рятувальної служби пошуку і рятування туристів. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 1999 р. № 2264.

63. Романенко О. Дитячий туризм та його організація / О. Романенко // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали VI Всеукр. наук.-прак. конф. – Львів, 2008. – С. 251-255.

64. Русанов Ю. Значення етнографічно-археологічного досліджень в контексті розвитку дитячо-юнацького туризму на Чернігівщині / Ю. Русанов // Актуальні проблеми юнацького спорту : матеріали V Всеукр. наук.-прак.

конф. – Херсон, 2007. – С. 255-256.

65. Рут Є. Вплив туристичної діяльності на розумову працездатність і фізичний стан школярів / Є. Рут // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 16. – С. 20-29.

66. Савченко А. Виховання фізичної активності підлітків у процесі туристської роботи / А. Савченко // Фізичне виховання в школі. – 2008. – № 4/5. – С. 42-46.

67. Свірідова Н. Д. Аналіз сутності основних дефініцій дитячого туризму / Н. Д. Свірідова, Д. В. Чертовська // Наукові вісті Далівського університету – Луганськ : СЛУ ім. В. Даля – 2012. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Nvdu/2012_7/12sndddt.pdf

68. Серебрій В. Походи вихідного дня як форма оздоровчого туризму / В. Серебрій // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди: науково-теоретичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uhsp.edu.ua/nauka/naukovi-vydannya/>.

69. Серебрій В. Туристсько-краєзнавча робота: проблеми і перспективи / В. Серебрій // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди: науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2008. – С. 253-256.

70. Серебрій В. Формування здорового способу життя засобами туризму / В. Серебрій // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ. Спецвипуск: Педагогіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uhsp.edu.ua/nauka/naukovi-vydannya/>.

71. Скабара Р. Структурно-динамічні процеси розвитку дитячо-юнацького туризму у Львівській області / Р. Скабара // Актуальні проблеми юнацького спорту : матеріали V Всеукр. наук.-прак. конф. – Херсон, 2007. – С. 256-258.

72. Скрипченко І. Т. Основні дефініції в дитячо-юнацькому туризмі

[Електронний ресурс] / І. Т. Скрипченко // Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Сер. : Педагогічні та історичні науки. – 2014. – Вип. 121. – С. 218-230.

73. Смолій В. А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух, передмова В. М. Литвина. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 372 с.

74. Суторміна Л. І. Географічне краєзнавство як засіб активізації навчально-виховної роботи : (методичні рекомендації) / Л. І. Суторміна // Географія. – 2008. – № 7. – С. 5-14.

75. Топилко Н. Проблеми активізації занять туризмом учнівської молоді / Н. Топилко, В. Семенюк // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Львів, 2012. – С. 288-291.

76. Троценко В. В. Проблеми розвитку шкільного туризму / В. В. Троценко // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди: науково-теоретичний збірник. Спецвипуск: Педагогіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uhsp.edu.ua/nauka/naukovi-vydannya/>.

77. Троценко Т. Туристсько-краєзнавча діяльність як ефективний засіб морального виховання молодших школярів / Т. Троценко // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2010. – № 2. – С. 77-79.

78. Троценко Т. Формування моральних якостей молодших школярів у процесі туристсько-краєзнавчої роботи / Т. Троценко // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди: науково-теоретичний збірник. Спецвипуск: Педагогіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uhsp.edu.ua/nauka/naukovi-vydannya/>.

79. Троценко Т. Ю. Проблеми розвитку шкільної туристсько-краєзнавчої діяльності / Т. Ю. Троценко // Педагогіка, психологія та медико-

біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наук. моногр. / за ред. С. Єрмакова. – Харків, 2008. – С. 116-118.

80. Фастовець О. О. Організація транспортних подорожей і перевезень туристів: навч. посіб. / О. О. Фастовець – К.: Вид-во ФПУ, 2007. – 233 с.

81. Філіпова В. Реалізація поведінкової автономії підлітків в умовах туристичного походу / В. Філіпова // Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. викл. ф-ту фіз. виховання і спорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

82. Фокін С. Деякі методологічні принципи організації туристсько-краєзнавчої діяльності з учнівською молоддю / С. Фокін // Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. викл. ф-ту фіз. виховання і спорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

83. Фокін С. П. Туризм: питання термінологічного апарату / С. П. Фокін // Формування стратегії сталого розвитку курортів в Україні : матеріали Всеукраїнського «круглого столу», Київ 26 червня 2007 р. – Сімферополь : ВАТ «Сімферопольська міська друкарня» (СГТ), 2007. – С. 127-134.

84. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н. В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

85. Фролова Н. Особистісно-орієнтований підхід у формуванні спортивного стилю життя молодших школярів засобами туризму / Н. Фролова // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди: науково-теоретичний збірник. Спецвипуск: Педагогіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uhsp.edu.ua/nauka/naukovi-vydannya/>.

86. Цьось А. Рекреаційно-туристичний потенціал Волинської області / А. Цьось, Т. Овчаренко, С. Калитка // Фізичне виховання, спорт і культура

здоров'я у сучасному суспільстві : збірник наукових праць. – 2011. – № 4 (16). – С. 52-56.

87. Чернявський М. В. Технологія впровадження рекреаційно-оздоровчих занять в процес фізичного виховання молодших школярів / М. В. Чернявський // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – 2008. – Вип. 55. – Т. 2. – С. 157-160.

88. Чертовська Д. В. Проблеми розвитку дитячого туризму в Україні / Д. В. Чертовська // Географія та Туризм. – 2012. – № 23. – С. 86-93.

89. Чорна Л. В. Інноваційні підходи до організації літнього дитячого оздоровлення / Л. В. Чорна // Карпатський Край. – 2015. – № 1. – С. 225-229.

90. Шипко А. Л. Дитячо-юнацький туризм в Україні як засіб виховання особистості / А. Л. Шипко // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – 2007. – № 45. – С. 193-198.

91. Шипко А. Структура туризму учнівської молоді / А. Шипко // Актуальні проблеми юнацького спорту : матеріали VI Всеукр. наук.-прак. конф. – Херсон, 2008. – С. 276-279.

92. Щур Ю. В. Спортивно-оздоровчий туризм: навчальний посібник / Ю. В. Щур, О. В. Дмитрук https://tourlib.net/books_ukr/shchur.htm.

93. Яремчук Ю. Реабілітація підлітків засобами туристсько-краєзнавчої діяльності / Ю. Яремчук // Молода спортивна наука України : збірник наукових статей з галузі фізичної культури та спорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/13371/1/%D0%AF%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%AE.%20%D0%A0%D0%B5%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F....pdf>.